

MARTIN KUKUČÍN

DIES IRAE
(DNI HNEVU)

DIES IRAE

DNI HNEVU

MARTIN KUKUČÍN

eknizky.sk

Dies irae by Martin Kukučín is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

I.	1
II.	9
III.	15
IV.	23
V.	31
VI.	37
VII.	47
VIII.	55
IX.	61
X.	69

I.

Pandúr Števkó Straka ide vojenským krokom hore dedinou. Klobúk do tyla, rozopätá mentieka; veru nie blázon ísť z mesta do Lomnice v takom úpeku. S cela sa cedí znoj cícerkom; vôbec cíti sa, ako by bol v horúcom kúpeľi. Vydýchol si, zazrúc nový, úhľadný sedliacky domec s nápisom: „Richtár obce Lomnica.“ Vošiel rovno do priestranného dvora. Vráta sú otvorené dokorán, ako by hostóvi na počesť. Dvere do domu sú zatvorené, zato na humne rozzevené sú predné i zadné vráta. Bolo by humnom vidno hen do susedného chotára, keby výhľad nebol zaclonený vozom, s ktorého, ako vidno, práve shadzujú Žito. Paholok prehadzuje vidlicami snop za snopom do záčína.

„Pán Boh pomáhaj!“ volá Števkó zpod vrát.

„Pán Boh uslyš!“ ďakuje paholok, zastanúc v práci.

Nad prielazom nachýľila sa žena v najlepších rokoch, skoro sviatočne oblečená. Nuž, je žatva, ženičky sa rady obliekajú. Biely, vykrochmálený čepiec pekne sa odráža od ohorenej, červenej tvári. Pri žene vyší nul sa i muž, zdravý, červený, utierajúc si tvár širokým rukávom. Zpod ťažkej Čiapky visia celé pradená hustých, tmavých vlasov, padajúc skoro na plecía. Medzi nimi vôstie a stebľá slamy.

„Vitajte, Števkó!“ volá chlap na prielaze. „Čo ste nám doniesli?“

„Tuto písmo od slúžnovstva,“ i podáva ho gazdovi.

„A čo dobrého?“ pýta sa tento, nepozrúc ani, čo v písme stojí. Kladie ho za prám čiapky, kde je už fajka i kresivo.

„Ja, nič takého,“ odpovedá Števkó, utierajúc si tvár. „Druhý deň, čo chodím po obciach: všade písma. Ide vraj cholera, nuž na to je to písmo.“

„Cholera!“ zvolala žena.

„Veru cholera, richtárka moja. Kdesi z Tureckej sa vybrala a ide vraj do nás. Ak ju mráz neobarí, amen — iba testament robiť.“

Richtárova bezstarostná tvár zväžnela. Predsa vyňal písmo zpoza prámu a číta, čo je v ňom. Ostatní hľadía naň, čo povie. Prečítal, složil ho a položil, kde bolo.

„No, ešte je tu nie,“ vraví bezstarostne. „Ľudia narobia viac, ako čo je pravda.“

2 Dies irae

S tým sa obrátil k Števkovi s úsmevom, ako dobrý známy k známemu: „A teraz kdeže?“

„Do Žabian,“ odpovedá Števko ako nasilu. „I ta nesiem písmo.“

„No len, no!“ A richtár sa chutne rozosmial a ostatní tiež.

„No, čože! Pozrite, tu je!“ A dvíha nad hlavu papier, ako by ho chcel podať richtárovi.

„Akože sa má vaša?“ pýta sa richtár teraz už vážne.

„A ja sám neviem.“

„Ale choďteže, choďte,“ zamiešala sa richtárka. „Tak vy ozajst i týždeň sa s ňou nevidíte?“

„Veru, ako príde. Čo je žatva, ona okolo poľa, ja zas v meste a po obciach. Darmo je,“ povzdychol si, „už je raz tak, a inakšie nebude.“

Nuž Števko znáša svoj tvrdý lós. Nestážuje sa, že služba vyžaduje od neho takú obeť: odlúčené žiť od ženy. Veď je to vec nevyhnutná a osožná. Žena gazduje v Žabanoch, on v meste ťahá plácu: dôchodky duplované. Nedáva znať, ako slúži vrecku toto rozdelené hospodárstvo, ale ľudia predsa šušajú o uložených peniazoch.

Richtárka hľadá nedôverčive na Števka a jeho podivnú chladnosť. Zdá sa jej, že muž má žiť so ženou a nedať sa odlúčiť od nej, len rýľu a motyku. „Nebodá j na vojne sa tak naučil myslí si. Proti vyslúženým vojakom mala vždy predsudky. Ani jeden nepríde taký, ako keď ta šiel.“

Prišla richtárova dcéra Evka. Ešte nemá dvadsať rokov, je v plnom kvete. Oblečená je tiež sviatočne, lenže s tou nedbalosťou, ktorú taká horúčnosť vyžaduje. Doniesla v krčahu vody.

„Daj ju sem, daj!“ hlási sa Števko, a pijúc pozerá živo do Evkinej tvári. „Ako sa máš — ha? Bude už raz to veselie?“ pýta sa, žmurkajúc šibalsky. „Ej, škoda, že mám ženu, škoda! Na moj' hriešnu, neviem, čo by sa urobilo... No, ale ma zavolaš aspoň za starejšieho!“

„Kedyže to bude!“ rozosmiala sa Evka. „Do tých čias, bojsa, ostariete.“

„Veď ju len poraďte niekomu, keď toľko pomedzi svet chodíte,“ žartuje mať, berúc krčah od dcéry.

„No, nebude treba, nebude. Dobro sa samo chváli. I biť sa budú. Ej, keby ja bol slobodný!“

„A vtedy vám neprišlo na um!“ vyčíta mu Evka so smiešnou vážnosťou. „Teraz by už nosila zlatý čepiec so stužkami na dlaň šíre. A takto nič.“

„Čerti sa nazdali, že takto vyrastieš. Bolo si ako päť.“ Ale Števkovo zasa zväčnel a doložil: „No, ja už pôjdem, nebudem vás zabávať. Prešla ma s plným, azda sa mi bude dobre vodiť.“

I richtárovci dali sa do roboty. Richtár dumá, čo všetko zas nakázali zo slúžnovstva: aké nové ťažkosti a výdavky. Žena mu podhadzuje snopy a myslí o Evke. Ved' už dorástla, je v tých rokoch, kde mať sa neraz zamyslí, ba i v noci prebudí od starosti. Ktože iný sa stará o to? Dievka nemá tej skúsenosti, otec času a často ani vôle. Ona sama hľadá tie pokrivené, zarastené chodníčky, čo vedú k šťastiu dcérimu.

Voz prázdny vysotili na cestu a zapriahajú voly. Evka zavesila hrable na lievč. Tu na zákrute zjavil sa vozisko pod pavúzom. Len sa tak hojdá, toľko na ňom žita. Popri voloch kráča mládenec urastený, s tvárou neobyčajne bielou. Plieska bičom nad volmi, ktoré sa lenivo vlečú.

Richtárovci všetci zastali, ani paholok sa nehýbe, hoci voly sú už zapriahnuté. Voz došiel pred nich a zastal.

„Ešte po žito?“ prihovára sa mládenec.

„Radi by sme ho mať v záčine. Keby ešte dneska. Ktovie, či sa čas nepremení,“ odpovedá richtár.

„Máte ešte mnoho?“

„Na dva razy. Nevieam, či obchodíme. Ale i na mrkaní sa môže. Ak bude rosa, uschne vo vrstve.“

„A kdeže idete?“

„Pod Jamku a potom medzi Skalky.“

„A ty čo robíš?“ obrátil sa k Evke. Bude v tom istá schválnosť, že najprv sa shováral s otcom.

„Ako teraz. Boli sme pri jačmeni,“ odpovedá richtárka za ňu. „Už tiež dochodí.“

„Veru, veru,“ vraví on a pokračuje, obrátiac sa k Evke: „Videl som vás na horekoncovej.“

„Hej?“ podivila sa Evka, a úsmev preletel jej tvárou. Videla ho ver' i ona, ale iba ukradomky. Na susednom záhone hrabala stryná Dora; musela sa mať na pozore pred ňou, aby ju neohovorila.

„No, len šťastlivé!“ vinšuje mládenec richtárovcom.

Plný voz hnul sa dolu dedinou, richtárov prázdny v protivnú stranu. Vysadol doň sám richtár s paholkom. Richtárka Vbehla do domu a Evka zostala

4 Dies irae

na ceste, hľadiac dolu dedinou. Mládenec zaostal za vozom; vidno, obzerá sa, či sa snop nevytkol zpod pavúza a nepadne. Obzrel sa i k richtárskemu domu, usmial sa, a v odpoveď dostal tiež úsmev od Evky.

Už sa to nedá zatajiť. Pošuškáva si o tom celý vidiek. Sýkorov Jurko pozerá tuho za našou Evou. Neraz si postáli, keď sa náhodou stretli; neraz zbehol i k richtárovi, nájduc vše výhovorku. Teraz už chodieval bez výhovoriek. Starý Sýkora mlčí, richtár mlčí. A pod týmto mlčaním rástla ľúbošť medzi nimi. Ľudia myslia, že hádam už v jeseni alebo o fašiangoch bude veselie. Jurko je slobodný od vojny, môže sa ženiť, a starý Sýkora bude azda tiež rád; neraz povedal, že v dome zle bez ženy.

Richtárka Katrena je najradšej. To je jej myšlienka. I ťažkosť bolo dosť. Starý Sýkora je odľud, človek neprístupný; v dedine ho nenávidia, hoci je vicerichtárom. Pozerá veľmi na groš. S takým človekom ťažko nadviazať priateľstvo, aby z toho vykvitla svadba. Keby aspoň Sýkorka žila! Ale tá je už dávno, dávno v zemi.

Slnko už zachodilo, keď sa richtár vrátil so žitom. Dali sa hneď do práce, len aby sa šlo čím skôr medzi Skalky. Ale sotva bol drabinovec prázdny, keď pred domom ozval sa pleskot biča.

To je Jurko.

„Ja som už tu!“ oznamuje richtárovi. „Vsoďte voz niekde do ciene, čo vtiahnem do humna.“

„Nuž ale si sám?“ diví sa richtárka. „Keď si sa tak trápil!“ A tvár je vyjasnená, šťastná. „Aký hodný človek, tento Juro, myslí si. „Kto by sa doň nazdal, že sa takto učlovečí? Ale nemá kedy mnoho uvažovať, beží do kuchyne a už sa vrtí okolo ohniska.“

Richtár je tiež uveličený. Jurko je tiež rád, že nezaháľal. Voly beztoho nemalý čo robiť a medzi Skalky nebolo toľké svety. A, hľa, aká je natešená jeho Eva. Sama vypriaha voly a nesie im plný kôš voňavej trojky. Radosť sa dívá na jej pohyby. „Budeže to gazdiná! dumá Jurko, podhadzujúc richtárovi snopy. „Nikdy iná, ako táto — nikdy, nikdy!“ Neriekol si to teraz prvý raz. Ale dnes mu tak prichodí, ako keby, to už nemohlo byť ináč. Radosť a spokojnosť usalašila sa v ňom. „Čo mi ešte chybí — nič na svete, keď sa to raz stane...“

Jurko chcel zapriať a pobrať sa domov. „Nie, poď ty do nás; toto už Mišo zariadi. Zavez voz k nim,“ rozkazuje richtár paholkovi, „voly zaveď s našimi na

pašu. A vicerichtárovi povedz,“ — doložil to už tichším hlasom, — „aby prišiel do nás. Ale iste!“

Jurko sa spieral, ale vybehla i richtárka vyhresila ho nesmierne. Že by to bolo pekne, že takto a takto... Poddal sa prinútenosti a vošiel do svetlice. A tá prinutenosť mu lahodí. V tejto svetlej, čistej izbici mu je tak, ako by vstúpil do iného sveta. Duša ožije, ťarchy s nej sa váľajú. Je mu tu voľno; cíti na sebe putá, ale tie sú sladké... Z každého kúta usmieva sa čistota a poriadok. Všade stopy jej sporej, príčinlivej ruky. Nie, iba v tejto svetlici kvitne jemu šťastie, uspokojenie. Iba tu je ozajst doma. Keď vyjde z nej, už mu je clivo, sťa keby bol preč z domu, v cudzom svete. „Prečo je to?“ pýtal sa sám seba. „Prečo mi je doma nie takto?“ Doma, doma! Neraz si predstavoval, ako to bude doma, keď si Evku ta odvedie... A vždy mu je to divno. Ju si môže predstaviť iba v tejto izbe richtárskej, svetlej, čistej. V ich nízkej, tmavej, so začadenou povolou, nemožno, aby ona privykla.

Neraz myslel na takéto veci, i na iné. A ešte keď ho otec začal už nie zvrtať, ale naozaj trápiť. Prišlo mu neraz ľúto, a otcov dom, zapustený, polorozpadnutý, bol mu ako cudzí. Čosi ho vyháňalo z neho, i trepezlivosť neraz prastála. Ale vždy prišlo mu na um, že to iba do času. Tušil, že nastane premena: všetko sa prevráti — ale kedy, ako, čím, to sám nevie. Vie, že takto nemôže byť naveky.

Starý Sýkora prišiel a zasadol za stôl. Mnoho nehovorí; ani veľmi nepočúva, čo hovoria iní. Jeho sivé oči sliedia po izbe, ako by niečo hľadaly. Hlava je nachýlená k prsiam, zpod čiapy visia šedivé nepodstrižené vlasy.

Richtárka nesie, čo pripravila napochytre, praženice. Bohvie, ako to narafičila, ale všetky škvarky sú pred starým. Do ruky mu vložila i vidličky; tie isté, ktorými richtár na Vianoce jedáva. Ako ich chytil, ruka sa mu zatriasla a praženica skotúlala sa; no nie na zem, ale na ľavú dlaň, ktorú podložil.

„Eh — sedliakovi lyžka!“ riekol mrzute, položiac vidličky k mise. „Buky sa trasu, nenaucene na také výmysly.“ Dali mu lyžku, a naozaj zručnejšie mu s ňou ide.

Keď sa misa vyprázdnila a Sýkora posbieral odrobinky a v štipke vniesol do bezzubých úst, celú starosť venovali fľaši s hriatou. Jurko si sadol ku kozubu, neďaleko neho Evka. Mlčia a pozerajú k stolu. Naraz obrátil sa richtár k Sýkorovi: „Viete, že cholera ide?“

„Ja nie. Dosť máš iného trápenia. Umrieť sťa kedy, smrť i tak neobíde nikoho. Po ľuďoch chodí, a nie po horách.“

6 Dies irae

„Veď už tak,“ odpovedá richtár trochu zahanbený. „Ja tiež poviem, proti smrti niet lekára. Ale úrady!“

„A čo zasa?“ A uprel oko na richtára. „Zas vymysleli niečo? Tí iba vymýšľať.“

„Tu je písmo. Predstavenstvu sa nakladá, pod osobnou zodpovednosťou, zaopatriť dom pre špitál, vystaviť komoru pre mŕtvych. Tak stojí tuná.“

„Povedám, vymýšľať!“ zasmial sa potupne. „Špitál, hehehe... Treba nám špitálov! Umrieť má každý kde, na to netreba domov. Ja mám kde umrieť!“

„Ale čo nemajú domu!“

„A kdeže sú? Každý býva, kde býva. Ktože mu pôjde do toho špitála?“

„I pocestného, keď choroba pristihne...“

„Nech sedí doma; nech sa nevláči, keď je cholera. Veru to — cudzím špitále stavať! Nemáme dosť svojich žobrácov! Radšej umrime naraz, ako takto nič po nič trovy. Keď prídem o všetko, načo som na svete? Zavádzať svetu a sebe. Pánom dobre! Ale tu kde vziať, odkiaľ? Čo neporadia?“

Oči mu sršia zlosťou a strely z nich letia i do richtára. Richtár sklonil tvár a zasmútil. Rád by niečo povedať, ale je splašený prevahou Sýkorovou.

„A čo urobíme?“ pýta sa richtár.

„Nič,“ odpovedá Sýkora.

„Ale tu je rozkaz!“

„Nech si robia sami. Keď chcú mať špitále, nech si postavlia. Ale zo svojho!“ Podvihol pravý prst, ktorý sa ešte ligoce od masti. „Obec nemá peňazí, prednovka bola tvrdá.“

„Keby sa to mohlo!“ vzdychol richtár. „Ale povedzte im, čo vám urobial! Budú vás preháňať, i pokutovať.“ Mal iné reči na jazyku. Chcel povedať, že ani chudobe nemožno dať zahynúť, že bohatší musia na chudobu doplácať. I rozložiť, čo je povinnosť kresťanská. Ale ponechal to u seba. Nechce sa mu hrach na stenu hádzať.

„Robte si, ako chcete,“ a z jeho slov vyznieva výsmech. „Viem ja, čo vy: nechcete vôľu rušiť pánom. Nuž robte, mňa to bolieť nebude. A ani obec, lebo tá nemá nič. Peniaze sa požičajú, lebo stavať nikto nebude zadarmo. Na mne to neprischne. A od dediny? Len si vystíhajte, čo vám povie...“

Richtár mlčí, zahrúžený v trudných myšlienkach. „Darmo je, požičiam zo svojho.“

„Povedám, robte, ako chcete. Ja by ani babky — nie! Lebo čo je obec? Obec

je každý, keď treba piť, brať, habať. Ale keď príde platiť, každý sa odhodí. Ja už viem, čo je obec; naučil som sa na druhých. Uvidíte, vás tiež naučí; uvidíte.“

„Ale darmo je — obci tiež musíme poslúžiť,“ nadhodil richtár. Všeličo by bol ešte podotkol, že človek nežije iba sebe, ale i druhým: ale okúňal sa s tým vystúpiť.

Sýkora sa usmial a neodpovedal ani slova.

„A musí byť ten špitál?“ pýta sa richtárka.

„Ach, ba,“ odpovedá Sýkora. „To len páni. Ale písanko odhodiť, ako by nebolo prišlo. Páni zabudnú. Len neukázať hneď, že si hotový do všetkého.“

Jurko a Evka počúvajú chтиве, čo otcovia hovoria. Každé slovo Sýkorovo ako by rezalo do srdca. Jurkovi ťažko nevyskočiť a nezahriaknuť otca. I richtár badá, čo sa s mládencom robí; pozrie často naň, ako by hľadal uňho súhlas, čo hneď iba nemý. Sýkora sa veľmi neobzerá o syna.

II.

Nad dedinou rozložila noc svoje čierne krídla, pokoj a ticho rozhostilo sa v stavaniach. Mesiac vyskočil zpoza hor a zaháňa tmú do húštin a do kútov. Sýkorovci sa pohli, i fľaša je už prázdna. Richtár vyprevadil ich pred dvere, zazíval a vrátil sa do izby. Richtárka šla za nimi na ulicu, že zavrie vráta.

Sýkorovci idú, neprerečú slova. O čom by hovorili? Jurko myslí na Evku, jej pevné, tvrdé ruky, zručné pohyby a krásu tváre i duše. Čo z toho povedať starému? Starý zas myslí na svoje turáky: či sú ozaj v stajni pod žľabom bezpečné. Keby ho bol vystriehol nejaký zlodej! So strachom zaberá k svojmu domu — ešte teraz pôjde do stajne.

Richtárka pozerá za nimi. „Bude to život — nebožiatka!“ Myslí na svoje deti, obavy zahrúžili srdce. Dnes zas videla, čo je Sýkora. Ako mu sveriť dievku? Či tá znesie jeho tyranstvo? Prečo ju pochovať do takého pekla? Veď iných domov dosť, i v jej dome dosť miesta prístupníkovi. Prečo by nevzala k dievke poriadneho prístupníka?

Ale tu vidí Jurka. Veď jeho by potrestala, nie starého; jeho, i vlastnú dievku. A srdce nedopusť. K srdcu už priveľmi prirástli oba.

Z dolného konca dolieha spev, ale nie veselý. „Vy chodí slniečko zpoza lesy, už ma v tej Lomnici nič neteší...“ O chvíľu zjavili sa dvaja mládenci, obľapení okolo hrdla. „Neboráci, chodia ako na mukách — už nebudete dlho takto chodiť.“ Sú to lomnickí regrúti.

Spev zanikol kdesi za domami, psi zatíchli, zas tichosť. Chcela sa vrátiť do domu, keď zazrela, že sa blíži akási žena. „Ktože si? Durdul'a veru, Durdul'a... Čože sháňa zas?“

Žena zastala, má šatku hlboko, skoro na samom nose. „Ale už odišli?“ šepká richtárke.

„Kto?“ pýta sa táto.

„Sýkorovci — ktože by!“ vraví s výčitkou.

„A ako viete?“

„No, Bože môj! Viezol vám žito, videla som; nuž tak. Držte si ich, stvora moja, držte. Nebudete banovať!“ dokladá skoro šepky. „Tam je všetkých vecí dostatok. Skývraží, zo sečky súka motúzy — taký gazda! Tam nájdete predlanskú

10 Dies irae

pšenicu v stoku, omasty, a groša! Pomyslíte si: s Mojžišom sa spriahol. Mojžiš rozpožičiava jeho peniaze... A syn nepokazí. Vari je bujan, ako by bol druhý? Tichý, i potrizní si...“

„A kdeže ste boli?“

„U Koreňov. Zavolala ma, že husi podskubať. Prvý raz! Iné už budú druhý raz zanedlho... Neskoro sa vykotúlily. Ja, husi treba chovať, pohadzovať, opatriť. Kdeže by tá — gazdiná je ona nie. Vlni sa jej dvanásť vaječ zadusilo: samý záväzok! Ale keď neopatriš, choďže, choď...“

Na všetky steny by nepopísal, čo Durduľa napletie, keď sa jej jazyk rozviaže. Ona vie všetko. Je chudobná, i stará, i do roboty nesúca. Keby nie jazyk, umrela by od hladu. Ten ju živí. Ženy sa jej boja — podplácajú ju. Iné zas ľúbia klebety — odmeňujú sa jej. Jediné, čo vie ešte robiť, je, že podskúba husi, a tak vandruje z domu do domu.

Richtárka s ňou nikdy neplietla ploty. Rada je, keď ju nevidí. I teraz by najradšej šla domov. Ale Durduľa ju drží za ruku.

„Čo vám ja poviem,“ vraví skoro šepky, držiac jej ruku, „ale sa nikomu nezjavte! Váš bol v nedeľu po večierni v meste.“

„Mal robotu, bol,“ odpovedá richtárka znepokojená. „Nuž?“ pýta sa chladno.

„Vodil sa s Masliáčkou. Bola vyobliekaná — všetko šušťalo na nej.“ Mlčí a čaká, čo tá na to. Teší ju, keď môže ovaliť niekoho po hlave, tu bodnúť rovno do srdca. Ridityčka sa ani nehla. Azda ani nepočúva. „Vošli do regála. V bočnej, vraj, sedeli do tvrdej tmy...“

Richtárke trhlo obe ruky. Vyrhla ich z Durdulíných a napráva si šatku. Trasú sa, habkajú sem i ta. Ale mlčí — len sama sebe myslí: „Iste boli, iste — nehovorila by... A všeličo vidí teraz, čo pred chvíľou nevidela. Muž je už nie, čo býval. Čosi kuje. Hľa, oddávna badá, že sa premenil. Nevedela, zkade, ako, prečo. Už vie. „Pre ňu — pre ňu! bola by zaplakala, zalomila rukami — ale premohla sa. Nesmie sa prezradiť. Keď sa trochu sobsbierala, riekla tichým hlasom: „Ludia zlí vymýšľajú...“

Durduľa vie, čo sa s ňou robí. Čuje, ako bôľ a strach zavieva z jej reči a bytnosti. A srdce sa jej kúpe v rozkoši. „Ja tiež povedám ..

„No nie?“ ozvala sa richtárka skoro s jasotom. Srdce sa jej utíšilo, objala by Durduľu. „Veď môj je už v rokoch. Má rozum — veď ho už naučilo.“

„Ale čo vám nepoviem: ja som ho videla na vlastné oči...“

„Kde — kde ste ho videli?“

„U nej, u Masliačky. V utorok večer, prvej, ako o tomto čase. Šla som po záhumní — on šiel sadmi. Pekne vyšiel z vášho humna; mesačno bolo, po chôdzi som ho poznala. Prišiel k humnu a do dvora. Ešte sa poobzeral, či ho nikto nestreže. Pritisla som sa k plotu, lebo som sa bála. A pekne som počula dvere pitvorné — u Masliačky veľmi vŕzgajú ...“

„To nebol môj!“

„A kto, keď sa naňho ponášal!?“

„Ak paholok!“

„Kdeže paholok! Ten je menší. No, počkajte: bol váš v utorok doma?“

„Bol!“ riekla odhodlane, hoci čelo je mokré od studeného potu. Vie, že prišiel, keď ona už spala.

„Celý večer?“

„Celý.“

Durduľa sa nedá prekabátiť. Vie, že Katrena cigáni. No vie i mlčať, keď načím.

„A mne sa všetko tak, že to on. No, chvalabohu! Ale tej, tej — iba ju ostrihať dohola, to! Len si pomyslíte, stvora moja, takúto, takúto nezdobu! Len, prosím vás, nezjavte sa nikomu...“

Richtárka už nečuje. Prichlopila dvere a vošla do izby.

Ešte sa svieti, pri stole kľáčí muž; ako vidno, modlí sa. sa nebojí Pána Boha! myslí si ona. „Ešte sa modlí! Nebojí sa, že ho zahrúzi, že sa zem otvorí pod ním.... A skutočne, kľáčí a nepozoruje, čo sa dookola robí. Tvár zakrytá rukami, iba hlboké, ťažké vzdychy sa ohlášajú. Ako by sa ronily z najhlbšej hlbiny srdca, ako by chcely preboriť nebesá. Tak sa modlia hriešnici, ktorých tlačí ťažká vina...“

Načo tu dôkazy? Videli ho — ostatok vyznávajú tieto vzdychy.

Vstal od stola akýsi veselší. Možno, uľahčilo sa mu. Hádam sa len pretvaruje. Vidno, ako sa premáha, aby čosi utajil. Hľa, ani do očí jej nepozrie, ani sa neprihovorí.

Ona tiež kľaká na to isté miesto, hľadá potechu a uspokojenie. Ale kde je tu modlitba, keď myšlienky sa naháňajú, krúžia divo v hlave. I jej sa ronía ťažké vzdychy — ale každý sadá na dušu, tlačí olovenou ťarchou. Aspoň trochu sa utíšila. Snaží sa obetovať svoj bôľ Bohu, naňho sa spustiť... Ale čo bude s Evkou, ak je toto pravda? Čo — čo?

12 Dies irae

„Nie, to je nie otec. Nehoden toho mena! Dcéra odrastená, a on jej vije taký veniec! Srdce sa jej trasie strachom i hnevom. „A ak je to nie pravda?“ Vidí, že takto nemôže byť. Musí mať istotu, čo akú. Takto by zahynula.

„So starým si nič nehovoril?“ pýta sa ho pokojne. Veľa ju to stojí premáhania.

„A o čom?“

„Veď na tom sa zostalo, že v jeseň bude veselie. Nič ste nehovorili?“

„Tam si bola. Načo budeš? Keby nie on, mohlo sa to už o fašiangoch odšpláť.“ Tu sa mu vykradol vzdych. „Ale kdeže starý: taký skupáň.“

„Pol roka sem, alebo tam,“ vraví ona chladno. „Nemusíme sa náhliť.“

„Ba nie tak!“ ozval sa neobyčajne živo. „Keby bolo po svadbe, bol by pokoj. Nebolo by starosti.“

„Azda ti zavadzia?“

„Mne nie. Ale jej najlepšie, keď má muža. Len tak je bezpečná. Nech príde, čo chce: má sa čoho chytiť. A otcovi je to balvan — samá starosť.“

Slová tie sú jej jasné. Už niet v nich nič záhadného. Kľúč má od Durdule. Vie, prečo mu zavadzia dcéra, akých premien sa bojí. Že vyjde najavo, čo otec robí, a to zničí i dievku. Hľa, preto ju chce vydať, kým je všetko pod pokrývkou.

„Čo budeme robiť?“ dolieha na ňu otázka. „Všetko stratené. I vidí, čo všetko stratila. Krásna minulosť, kde si? Prepadlo sa všetko, šťastie, pokoj, krása, mladosť — zostal kríž a bôľ.“

Nemôže sa premôcť, pristúpila k nemu a pýta sa: „Jano, čo sa to s tebou robí? Ty si sa veľmi premenil.“

„Ja?“ A sklopil oči. Nemôže zniesť jej pohľad, ktorým visela na ňom, vyzvedala, skúmala. „Ja nič, Ale tebe sa čosi robí. Pletieš do sveta a vystihaš odo mňa čosi...“

„Ty ma už nerád!“ zvolala nevdojak. Zahanbila sa, že vypustila také slovo.

„To je slovo! To už hej!“ kýva hlavou. „Rozum nadobývať na staré dni, nie takéto márnosti. To nech sa tvoja dievka spýta svojho frajera.“

Krv jej uderla do tváři. Sú na nej vrásky, ostarela — ale čo urobil on! Veď on tiež má svoje roky: a ju karhá. „A si mi neprisahal?“ rozhorlila sa, chytiac ho za ruku.

„A môžeš sa žalovať? Vieš niečo na mňa?“

„A Maslička?“

Hľa, prenáhli sa. Zabudla, že to má utajiť, kým sa nepresvedčí. Slovo bolo von — pôsobilo ukrutne. Zbledol a odvrátil sa.

„Ako to vieš?“ pýta sa jej skoro pokorme. Darmo sa snaží utuľať pohnutie.

„Bože môj, Bože!“ zaplakala a zakryla si tvár. „Načo som to ja dožila?“

Muž celý rozparený vyšiel na dvor. Hľadá do neba, mesiac sa mu uškŕňa, hviezdy padajú do hlbokej tmy, „Tak poletíš, tak, myslíš si a žiaľ sťahuje hrdlo. „Alebo už letím ..

Vyšiel na šop, hodil sa na seno. Tuhá vôňa ho omamuje, divné obrazy mu predchádzajú — a on nevie, ako sa ich sprostiť.

III.

„Môj muž a Maslička!“ Tou novinou ju pozdravil úsvit nového dňa.

Bolo by dobre, keby nejaká veľká starosť doľahla na ňu. Tá by azda zahнала aspoň na čas všetky mátohy od nej. Ale kde vziať starosť takú ohromnú? Takej azda niet. Tie, čo boly, ustúpily, soscly sa. A myšlienka jediná kráľuje všemoene. „On a Maslička!“ Prečo odišiel, prečo sa dnes ešte neukázal?

Predpoludním ho zazrela. Ako bez duše tmolil sa po dvore.

„Aký je ešte mladý!“ podivila sa. „Neznať na ňom rokov.“

Šla popred zrkadlo, vidí sa v ňom. Oči vyplakané, červené, vôkol nich drobné vrásky. I na vlasoch vidno stopy rokov. Veľa medzi nimi šedivých. Hádám v noci ošedively, včera ich nepobadala. Ona nikdy azda nepozrela tak dokonale do zrkadla. On už iste dávno sčítal tie vrásky, oj, jemu to neušlo. A nechal ju!

Čím zaslúžila tieto muky? Azda tým, že vydala sa za mladšieho? Vtedy ona nečítala roky, išla zaň, lebo sa jej ľúbil. Čo ona vedela, že päť rokov spraví toľký prevrat? „A nevedel on, že som staršia? Áno, zabudlo sa vtedy na všeličo. On jej roky a ona tiež mala mu čo prehliadnuť... Ona, bohatá, jedináčka, urobila jeho hofierskeho synka, majetným gazdom. Mala rada mládenca vrstovníka, ale ten umrel— vydala sa po rokoch za Jana Zimu. Vzala ho na prístupky, hoci ju prehovárali, aby to nerobila. I otec jej bránil. Zima už nebol slobodný. Mal známosť s Katrenou Sklenárovie. Známosť sa skončila nie veselím, ale krsténím. Katrena sa potom vydala za Masliaka, a dosť skoro ovdovela. Hľa, takého si ona vzala!

„Načo som to urobila — načo? Kde bol môj rozum? Má ju v srdci dodnes — rád videl iba ju! A teraz už pred celým svetom.“ Složila hlavu na stôl, dumá ticho. Tak ju našla dcéra.

„Čo vám je, mamo?“

Mať hľadá do jej čistého oka. V ňom sa odráža láska, prítulnosť. Tisne ju k srdcu náruživé, i jej je akosi ľahšie.

„Čo plačete, čo vám je?“

„Ako ti mám povedať? Ty to ešte nevieš... Kadečo mi poschodilo na um: mladý vek, a všetko...“

„Neplačte, mamó, preto.“

„Veď už nie. To tak príde niekedy. Bodaj by na teba nikdy, dieťa moje, nikdy! Lebo je to ťažko...“

„Ja by neplakala,“ ozvala sa Evka. „Iba keď vás vidím, i mne potom

„A keby ťa nechal? U „Kto?“

„Jurko.“

„Oj, to nie!“ Zasmiala sa radostne. „A koho by si vzal? Možno, druhá by ho nechcela. Sám povedá, že nevie...“

Mať sa rozveselila. Dievka rozohnala všetky chmáry.

Richtár bol celé odopoludnie doma. V pitvore sa stretol s dcérou a obzrel si ju. Čosi mu nedalo, pohladil ju po líci, ako pred rokmi, keď ju nadhadzúval na kolene a volal: „Hop, hop!“ Jej usmievavé oči uprely sa mu do tváři a ona pritúlila sa k nemu. Sama je prekvapená, kde sa to v nej berie.

„Ty mazna — ty!“ pľasol ju po líci a i on sa usmieva.

Evka nikdy tak jasne a určite necítila, že otca rada, ako teraz. Dušu by položila zaňho. Vskutku, bol vždy dobrý na ňu. Ešte zalanským jej nosieval koláče z mesta. Ale potom srdce inam prirástlo. Na otca sa zabudlo, i otec zostal akýsi inakší. Iba dnes ešte ho nadišla stará vôľa. A ona tiež tak nežne túli sa k nemu, i tak úprimne.

„A čo je materi?“ pýta sa ho razom. Čosi jej šušká, že otec bude znať príčinu. „Dnes ráno plakala.“

Otec ju vypustil z náručia, veselosť uletela.

„Nebude už dlho plakať. Ja zariadim všetko. Po žobraní nepôjde — nech sa nebojí!“

Dcéra nerozumie, čo to všetko značí, ale zdôverila sa materi. Tá neriekla nič. Tiež nevie, čo tie reči znamenajú. Ostatne, pomaly zabúda na svoje nešťastie. Prístupná je aj iným starostiam. A je ich dosť.

Takéto reči čut v dedine:

„Ej, zlý hosť je cholera.“

„Mne umrel na ňu otec.“

„Mne brat.“

„A mne brat i sestra.“

„My zas, koľko nás bolo v dome, všetci sme ležali. Nemal kto vody podať.“
To boli všetko pamätníci prvej veľkej cholery.

Zvesti chodia všakové, ale neurčité. A strach je tiež taký neurčitý. Človek nevie, čoho sa bojí, a predsa sa bojí.

Ale i určitejšie zvesti počuť.

„Vo Sv. Kríži nebolo jarmoku. Zakázali ho pre cholera.“

„V Ondrašovej už vraj dvaja umreli.“

Gazda Hubka šiel do Rimasieča za junci. Ale darmo chodil, tiež nebolo jarmoku. A celou cestou iba zvonenie, plač. Prišiel zjašený domov a zapustený. V dome sa bál nocovať, spával pod holým nebom. A keď prišiel do zdravého kraja, tam ho držali, vykiadali a kropili akousi vodkou. Zapáchal na strelenie, ženy sa chytaly za nos, keď ho mali stretnúť. Vychytili naň, že páchne cholera, a prezývajú ho „Cholera“.

Sám slúžnodvorský prišiel do Lomnice, prikrútil občanom a nadovšetko richtárovi. Komoru pre mŕtvych nariadil hneď a zaraz stavať. Ľudia sa týchto priprav hrozne naľakali. Boli už istí, že cholera príde, keď sa tak na ňu zastrájajú.

„Ktože bude v nej prvý?“ zadávajú si otázky. „Ja azda nie,“ myslí každý sám sebe.

Cholera je už v meste! Umrel starý kušnier Medveď, čo Lomničanom kožúšky plátaval.

„Nepúšťať nikoho do mesta!“ volajú občania. „A kto pôjde, nech si tam zostane.“

Ale ako zavrieť dedinu? Hľa, do richtára dovedli zas asi dvadsať ľudí. Pred Veľkou nocou šli do Pešti so spevom, otrhaní, smutní. Richtár ich odpravil čím skôr, aby z batohov nenatrúsili cholery.

Na cmíteri belie sa srub. Tesári pilne robotujú. Buchot tešlíc a toporov ide do taktu, ale neznie tak veselo ako inokedy. Len majstri sú veselí.

Mišo drží šnúru a namáča do rozrobených sadzí. Žmurkne na Paľa, hotového vždy do pestva. Chytili sa Šnúry a okrutili ju okolo Ďura, lomnického hrobára. Prišiel pozrieť, ako sa búdka stavia.

„Choďte, čerti! Košeľu mi zafúľate!“

„To je príučnô.“

„Bodaj ťa! Počkaj, ťa ony figle prejdú, keď ťa cholera pripučí.“

„Ja sa nedám,“ smeje sa Paľo.

„Keby si sa radšej nerúhal!“ karhá ho Ďuro.

„A už vy nezarobíte na mne,“ posmeškujú i Mišo. „Najprv my zarobíme na vás.“

„Nuž?“

„Truhlu vám spravíme.“

„Ja mám ženu, deti drobné. Mňa tu treba. Ale vy — vy loptoši!“

„Už ste ich dosť zahrabali — už môžu i vás.“

„Viete čo,“ vraví Paľo. „Truhlu vám môžeme spraviť i zaraz. Umriete aspoň na hotovo.“

„A užijete s nami oldomáš.“

„Eh, dieťky — nehodno posmeäkovať, nehodno. Ja viem, čo je cholera!“ A Ďuro sa zamyslel, i roztopašným tesárom nejde tak veľmi do smiechu. Divné, neveselé myšlienky prikrádajú sa k nim, a hľadia ich dosť rozháňať.

Pred večerom sbehla sa celá dedina k richtárovi. Z mesta prišlo pol vreca akejsi zelenej mrzkej soli a dva paky drobných fľaštičiek. Znalci rozsúdili, že soľ je koprvas. Variева sa v nej kôra osiková pri farbení súkna načierno. Richtárka musela prepustiť diežu, a tam namočili tú soľ. „Tá soľ vyhryzie cholera, čo by tá kde bola,“ vysvetľuje hajtman občianstvu. „Lebo to je just tak, ako keď, nehodno primeriavať, majú voly vošky. Na vošky len kolomaž alebo petriolu, nuž ich vonkoncom vyhryzie.“ Občanom sa to veľmi páči, iba richtárka hromzí: „Ja do tej dieže nikdy nedám šiat — nikdy!“

Richtár rozdelil fľašky s kvapkami boženikom, tí ich roznosili po raliach. No občianstvo nedrží sa tak prísne inštrukcie. Kvapky ešte v ten večer boly užité.

O dva dni umrel starý Ondráš Hôrka.

„Ešte si včera napoludnie zajedol s chuťou mladej švábočky s bryndzou. Tak si pochvaloval ešte. A ráno na doske! Len veľký bôľ na ňom, a hneď hynul a hynul.“ Tak rozpráva stará Žofia každému, s kým sa sníme. „Ach, môj muž dobrý! Čo si ma, čo tak náhle opustil?“

V obci zdesenie. Naštiepený umieráčik nikdy tak smutne nezvonil.

„Dej, ať ráno v zdraví vstanú a česť vzdávam tobe, Pánu...“ tak si spievajú večer v každom dome. Chápu dobre, aký smysel majú tieto slová.

Richtár oznámil všetko do slúžnovstva. Doviezlo sa mnoho pánov s písmami a všakovými škatuľkami.

Stolár práve rozrába kyndrus, že natrie Ondrášovu truhlu načierno. Učeň vystrihoval z pozlátky veľký kríž, že bude na vrcheň: tu pribehne richtár s hajtmanom. Vzali truhlu, ako bola: nemaľovanú, zhruba ohobľovanú. Nevhodili do nej ani hrsť stružlín — tak bolo náhlo.

Mŕtve telo v truhle vyviezli do novej búdky. Tam bol dlhý stôl, za ním

sa kedysi učili donát lomnickí šuhajci. I lavicu kdesi pochytili. Nádob tiež jest hodne. Okolo stola zostali sami páni. Okolo búdy celá dedina. Hôrkuľa zalamuje rukami, ženy jej pomáhajú, lebo veľmi pekne vykladá. Najmä ich preniklo, keď povedala: „Ej, veru si sa, veru nenazdal, že vyjdeš na takýto posmech ľudský — moja potecha, môj muž radostný! Ej, nenazdal, že ani po smrti nebudeš mať odpočinutia...“

Čo smelší hľadia špárami, čo sa v búde robí. Na stole porozkladané nožíky, píłka, dláta. Sviatočné šaty Ondrášove v kúte — na stole sa černie mŕtve telo.

„Ona je — chorela je,“ šepkajú si chlapi. „Pustila farbu.“

„Laľa, hlavu mu lúpi,“ šepká sused a ustupuje od Špáry. „Ba čo mu nedajú pokoja! Dušu Bohu — telo zemi. Taký je zákon.“

Prisviedčajú mu všetci. Keby mali takú moc, iste by to nedopustili.

Z búdy čuť, ako keď sa píłka zareže do bütľavého dreva.

„Hlavu mu pília!“ žasnú občania.

Tu sa ohlásil hlas pevný, hlboký: „Hľadajú chorelu, ale tá je nie v hlave.“ To je starý hájnik Bučan. „Ja som ju tiež mal; ale tá nebola v hlave. Behá po celom tele ako živá. Tu do nôh, tu po chrbte a zas do ľadví. A valí sa v takých gundziach, ako päseň, popod kožu. Tú len roztierat a nedať sa. Ak sa dáš, už ťa berie. Ja som sa s ňou pasoval tri dni. Kto má slabú náтуру, toho berie. Ako keď pierko sfúkneš. Ale chorely tam už nenájde, na mŕtvom nie. Môžeš tú už hľadať: kde je tá!“

Pevný, neohrozený hlas, istota, s akou hovoril, dodávajú smelosti i ostatným. Všetci mu závidia, že vie, čo je cholera, i že sa jej nebojí.

Chlapec, belko asi osemročný, vyštveral sa na stenu a hľadí špárou do búdky. Vidí ľudí so zakrvavenými rukami a čosi červenieť sa na misách. Nechápe, čo je to, ale predsa ide naň strach. Vtom lapila ho čiasi ruka za plece a strhla na zem. „Pakuješ sa domov, pačrev!“ hromzí zostrašená mať. „A strhávaj sa mi zo sna, ale ťa vyšmarím predto dvere!“ Bitkou ho vyprevádza až domov.

Konečne vyšli páni s písmami a Škatuľami. Rozkaz je Ondráša naskutku pochovať. Ďuro mal pomoc, jama je už vykopaná.

Pohreb bol veľmi krátky, ale zato dojemný. Kňaz povedal krátku reč, zaspievala sa pieseň a truhla sa spustila do jamy. Ľudia šomrali nad takým náhlením, ale najväčšmi pán učiteľ. Mal držať valedikciu, ale tá ešte nie je hotová. Improvizovať nemožno. Čože kázeň! Ale sossbierať samopašné rýmy a poskladať pekne z príkladu. Nejakú staršiu na Ondráša pristrihnúť — to tiež ťažko. Ženy

vracajú sa sklamané. Ufaly sa valedikcii, gazdovaly slzy, a tie zostaly nepreliate. Nebodaj sa ešte zídu...

„Ktože pôjde za ním?“ rozjímajú, idúc nazad.

„Len nepadnite,“ napomína ich mlynárka. „Kto padne, ten pôjde samý prvý.“

Strach drží dedinu ako v železných kliešťach. Len do jedného kúta nemôže sa pretisnúť. To je komôrka richtárovej Evky.

Sedí na truhle, pri nej Jurko. Hľadá do zeme, je akýsi smutný.

„A čo je tebe?“ pýta sa ho ona. „Čo sa ti stalo?“

„Má mne čo byť. Mám sa ženiť — ako ťa ta zavediem? Ty nepri vykneš u nás. Bude sa ti čnieť za otcom, materou. A môj — ten ti odšacuje každú lyžku, čo vložíš do úst. Sám sa nenajem, čo sa ho bojím. Ako ty?“

„Ja strpím všetko. Veď sa on udobrí,“ dokladá veselo.

On neodpovedá, iba krúti hlavou.

„Zas ti povedal niečo?“

„Veď vieš. Ani nepovie, a horšie, ako by povedal. Taký mi je ako pastorkovi. Či ukázal kedy lásku? Nemá citu, nemá!“ Siahol do pazuchy a predkladá jej pokrčený papier. „Vidíš — to je list od nášho Jana. O Veľkej noci ho dostal, ale mne ho neukázal. Iba čo som ho našiel pod povalou.“

„Od Jana — čo píše?“

„Len čítaj!“

„A kde je teraz? Na vojne?“

„Už vyše troch rokov, čo ho pustili. Šiel do Aradu.“

„Tol'ké svety!“

„Tam je financom. Neborák, prosí otca, aby sa nehneval, aby mu odpísal.“

„A otec?“

„Ako skala. Ak zbojník, tak zbojník — iného mena mu nedá.“

„Ty,“ obrátila sa akosi dôverne, „prečo ho dal ostrihať?“

„Že mu vraj peniaze pokradol. Pováž si len — vlastný syn!“

„A čo píše?“

Podal jej papier, ona ho rozbalila a číta: „Pozdravujem vás na stotisíckrát...“

„Počkaj, odtiaľto.“

Eva číta: „Nebojte sa, že sa Vám vodvorím do domu a budem na ťarchu. Ja len chcem, aby Vaše srdce obrátilo sa ku mne, ako k synovi, lebo bez viny ste ma vyhнали. Vašich peňazí nikdy som sa netýkal ani som nevedel, že ich niekde

pokrývate. Nech je toľko ráz zatratená moja duša, koľko som Vám krajciarov ukradol! Ja som ich nikdy nevidel, nie to aby ich vzal. Načo by bolo dedinskému mládencovi tri stovky? Čo by kúpil za ne? Že ste ma dali ostrihať, to som zaslúžil a bolo mi k dobrému. Horšie som zaslúžil, keď som zdvihol ruku na vlastného otca! Odpusťte mi to, sám neviem, ako sa to stalo. Vtedy som už nevedel, čo robím...“

„Ako to bolo?“ pýta sa Evka.

„Pobili sa. Hanba!“ A vidno mu, že s odporom rozpráva. „Otec naskočil naň pre peniaze. Z reči do reči. Otec mal v ruke cepík — chcel Jana búšiť. Ten mu ho vykrútil a prehodil ponad humno. A tak sa potom bili ... Utiekol z domu, viac sa neukázal. Keď bola asentírka, otec ho dal na vojnu. Toto je prvý list od neho.“

Eva číta ďalej: „Aspoň po obci rozhláste, že som nie zlodej. Keby aspoň raz mohol dedinu vidieť! Ak Vám tie peniaze chýbajú, nahradím Vám ich. Ale to sú moje! Vďačne ich dám, len aby už to nebolo na mne. Ja by Vás do smrti spomínal...“

„Už nečítaj“ prosí ju on. „Daj sem. Nemohol by mu do očí pozrieť. Videl by, že sa naň hnevám.“

Eva je pobúrená. Dom Sýkorov zjavil sa jej v novom spôsobe. Takto si to nepredstavovala. Vidí celú nízkosť Sýkorovu. Akási triezvosť nadchodí na ňu, socia ju preč od Jurka.

„Ako ta pôjdeš, čo si počneš?“ Taká otázka sa jej natíska. „Aký bude na teba, keď na syna je takýto?“ A tu doma ako je dobre. Sťa vtáčaťu v teplom hniezde. Stály pokoj, nikdy nič takého ako u Sýkorov. „A ak i on bude taký, ak chytí stranu otcovi?“ Sedí so sklonenou hlavou, odvracia sa, hádam plače. „Nie, nebude taký — on je inakší,“ vraví jej vlastný cit. Ved' sám sa desí, čo sa u nich robí. Uteká z domu. Nie, on je už nie Sýkora — on už nasiakol zimovským duchom.

„Vidíš, takí sme my, takí!“ zvolal náruživé. „Len či sa i mňa nebojíš?“

Odpovedala mu pohľadom, z ktorého vyčítal oddanosť. „Netráp sa toľko. A vieš, čo?“ blysla jej nová myšlienka. „Pod' na prístupky! Ako to bude dobre!“

I jeho tvár prezradzuje milé prekvapenie. Tak sa rozuzlí všetko prirodzene.

„Pristane — oj, bude rád!“

IV.

Richtárka sa utíšila. Srdce otupelo, žiaľ ho toľme nerozjedá. Ale aký to pokoj! Mŕtvy! Vymrelo, čo bolelo najväčšmi. Život je zas v starej koľaji. Nebadať navonok, čo sa prihodilo. Žijú pred Fuďmi ako predtým.

Ale muža strežie. Bojí sa, že príde do rečí. Nestálo sa nič nového, ale ju to neuspokojuje. Tuší, že sa muž premáha, pretvaruje; strežie na seba. Celý deň sedáva nad lajstrami, vypisuje z nich čosi. O poľnú robotu málo sa stará. Je smutný, zamyslený. Napokon sobral papiere, zanesol do mesta. A vrátil sa k obvyklým prácam. Beztoho ich je veľa.

Starý Ondráš Hôrka je všetkému vina. Páni predsa našli v ňom cholera. Lomnicu sotili medzi obce nakazené. Každý deň prirajtuje švárny pán „cholera-komisár“. A čo robí? Vypisuje, kto ochorel, kto umrel. A že nemá koho vpisovať, robí krásne čiary v rubrikách svojho „cholera- denníka“. Nezabudne poprosiť pani richtárku, aby mu uvarila dve-tri vajička. On za to jej nakvapká čohosi na handričku, čo vraj zaháňa cholera. A zaháňa nielen cholera, ale i chuť do jedenia. Richtár zas pohodí jeho tátošovi chlпок sena alebo do meričky ovsa. Evke tiež venuje pozornosť. Deň po deň jej skúma líčka, či nepobledly od cholery. I štípe ju po nich. Zahľadá sa jej i do očí čo, ak niekde na dne učupená je cholera! Raz ju vzal do náručia, tuho, tuho stisol. Možno, vyhánal cholera. Tiež objavil, že cholera sa vkráda ústami treba ich teda zamknúť. Bozkáva ju na ústa a verá sa, že cholere porobil. Sám on si oblizuje gamby po takej porobenine.

Evke sa to všetko nepáči a najradšej ujde, keď čuje cholera- komisára. Ale i občania Šomrú.

„Pánovi i cholera na osoh. Zarába na nej, ako ty na koňoch. Sedliak, plať, ak chceš chorieť.“

No úrady robia predsa, čo môžu. Pravda, iba čo môžu. Tu je už nová zásielka soli, hoci stará mokne dosiaľ v richtárskej dieži. I kurča sa v nej utopilo. Túto už nemočí, hodil ju pod posteľ. Prišiel nový pak skleničiek. Leží v obecnej truhlici, zamknutý. Hajtman sa k nim už dobíjal, kvapky sú vraj tuhšie od pálenky, teda i lepšie. Skoro každý týždeň príde slúžnodvorský s pandúrom, či je všetko podľa pred- pisu. Najal i dvoch opatrovníkov, čo budú chorých liečiť, mŕtvych obliekať.

Ťažko ich bolo nájsť, hoci plat bol veľký. Ale napokon sa dali naviesť Jano Lukáč a Ondro Hnátik. Obidvaja mnoho pijú, mnoho fajčia, žujú močku a pracujú okolo duba. Aby cholera ešte väčšmi prestrašili vôňou, akú rozširujú, strovia každé ráno po hlávke cesnaku.

Raz sa doviezol do dediny sám pán fyzikus a s ním páni v okuliároch i bez okuliarov. Samí doktori! Prezerajú dvory a v nich všetky kúty — azda hľadajú, kde cholera čupí. Pán fyzikus je hrozne prísny, k tomu má palicu v ruke. Šta by hovoril: „Pod' len, pod' — však tá ja vyplatím!“

A cholery v Lomnici nemáš. Naľakala sa alebo slúžnodvorského, vlastne pandúra s flintou, alebo Lukáča a Hnátika, vlastne vône, čo sa vláči za nimi, alebo pána fyzikusa a ostatných prísnych pánov, alebo konečne pána komisára, vlastne pauz, čo tak šikovne zanáša do lajstra.

Prvý strach prešiel, ľud sa spamätal, robí si žarty V okolitých dedinách hlahol zvonov. Ako dobre v Lomnici! Ako v inom, veselom nejakom svete. Jediný pán učiteľ je nedôverčivý. Nedá sa už cholere prekabátiť! Pripravuje sa na jej Vhodné uvítanie: robí verše anticipando; kto umrie, umrie na hotovo. On to už tak šípi, kto tak asi najskôr pôjde.

A razom prestalo sa o cholere hovoriť, na ňu myslieť. Prišiel od stolice úradník, dal svoláť boženíkov a predložil im účty richtárove z minulých piatich rokov.

Veru tak! Zima je už druhý turnus richtárom. Účty zavisly. Nenašlo sa v dedine človeka, čo by bol na ne natískal. Vedelo sa, že obci príde doplácať — nik nebol na ne zvedavý. A u Zimu bolo ešte horšie. Štedré oldomáše, reparácie mlynov, školy, jazov, ciest — to všetko sa nevie, kto a kedy zaplatil.

Prísazný riekol slovo, ktoré šlo všetkým zo srdca. „Poctivá obec! My vieme, náš richtár gazdoval rúče. Kohože iného budeme voliť, ak nie jeho, keď ho všetci radi vidíme? I tie počty môžu ešte ten rok počkať a na rok ich prijmem: aspoň budú na šesť rokov, do páru. Lebo vieme, že sú spravodlivé.“

Vicerichtár Sýkora odplú si zlostne. „Maly by sa odobrať, maly,“ riekol určité. „Kamaráti buďme a dlhy si plaťme.“

„Ale keď máme v richtárovi dôveru!“ ozval sa ktosi od pece.

Zima je ako stena. To je každý richtár, keď predkladá na stôl účty. Rozčervenie sa až potom, keď sa číta punkt za punktom a boženíci začnú híkať, hlavou krútiť, odplúvať.

„Slávna obec!“ začína richtár rozochveným hlasom. „Zred' dum svuj, nebo

umreš! Tak vraví prorok Izaiáš králi Ezechiášovi. Ja sa toho držím, lebo neviem, či zajtra budeme žiť. Vidíme najlepšie, čo sa v okolitých obciach robí, a netrúfam, že by nás obišlo. Ktovie, či na takto rok budeme spolu? A ja chcem vydať počet zo svojho Šafárstva pred vami; vy ste vedomí, či je tak, alebo nie tak, ako v počtoch stojí. Ja mám ženu a dieťa“ — tu vtiahol dych pomedzi zuby a hľadá ku kuchynským dverám, či sú nie odchýlené a nepočúva niekto za nimi — „tiež som Človek smrteľný, tak by moja žena i dievka prišly do veľkej škody, ak by sa ja vyvalil. Kto by potom zastupoval vdovu pred obcou?“

Boženikom ovisly hlavy. Predsa teda ich to neminie! Bojuje s ním kráľ Ezechiáš — a to je mocný kráľ. Nemáš v Písme miesta, čo by kráľa Ezechiáša odzbrojilo. Veď ani testament neobíde sa bez neho. Hneď za Trojicou svätou nasleduje: „Majíce pred očima kráľa Ezechiáše a proroka Izaiáše, ktorý praví: Zreď dum svuj, nebo umreš! nejináče i naši vlastnú smrteľnosť a pominuteľnosť, činím túto poslednú vuli..“

A hľa, predsa jest bohatier, čo sa ešte nebojí: bývalý richtár Záruba. Vytriasol popol z fajky, hodil klobúk do tyla, utrel ústa, aby z nich šla reč čistá a spravodlivá, a začal:

„Ja tiež mám ženu a deti. Jeden syn slúži cisárovi!“ — tu sa buchol pästou do hrude — „na tých tiež musíte mať oko, ešte skôr ako na dievku. Dievka sa vydá, ak je len nie krivá, alebo ak sa nepotkne. I vaša, richtár môj drahý, sa vydá, lebo už má hodného a statočného frajera, ako to všetci vieme, nakoľko i vicerichtár, ako otec, sedí medzi nami vo vašom poctivom príbytku. Ten nech sa osvedčí, či vravím pravdu, alebo nepravdu, lebo nerád vypustím márne slovo z úst, ako sa hovorí, že vtáka poznáš po perí a človeka po reči.“ Tu sa Sýkora zahniezdil, ako by mu bolo tesno, a hodil čiapku na druhé ucho. „Nech jej len Pán Boh pomáha, ja to vinšujem a žiadam, lebo je dievka hodná a kaľavná i poriadne si vedie, že nik nič nevie do nej. A preto ja povedám, že prvej treba napríklad odobrať moje počty, lebo ja som za tie tri roky škodoval vyše ôsmich stovák a...“

„Ba kebys' necigánil!“ zahriakol ho ktosi od pece.

„Len si počkaj ešte — počkaj!“

„Berko — kotlošit' za naše mozole!“

Nesmierna haravara. Päste nad hlavami, hrozia Zárubovi. Ten stojí, odpláva si a čaká. Myslí si: ‚Veď kedysi zatíchnete!‘ A naozaj, boženíci zatíchlí a sadli na miesta.

„...a povedám,“ pokračuje Záruba, „nevidím dodnes Šajnového groša od

obce. A tak ja pýtam, čo je moje, a keď mi dáte, potom musíte prisúdiť i richtárovi, lebo my nemôžeme škodovať, čo na obec išlo.“

„Nám, ľaľa, minca bije!“

„Bolo si vtedy vystíhať!“

„Ani babky! Chlapi, poďme!“

O počtoch sa už nehovorí. Chlapi sa vytratili a za nimi i stoličný pán. V izbe zostal sám richtár so Sýkorom. Ale Sýkorovi tiež je akosi náhlo, poberá sa domov.

„Ale už idete?“ pýta sa ho. Čosi iného chcel povedať, ale zaviazlo mu to v hrdle.

„A načo som?“ hodil hlavu medzi plecia, kosom hľadá k peci. Nepozrel by za svet richtárovi priamo do očí.

„Takto neuznať. Veď sú to moje peniaze. Sedem stovák skoro!“

„Sedem stovák!“ A ihrá mu výsmech na tvári. „Sedem groši nedám za ne. Sedem groši!“

„A čo — budem ich ja škodovať?“

„Hm...“ rozhodil ruky a naklonil hlavu. „Teraz už neviem. Radilo sa: gazdovať, nereparovať, nevy- dať ani babky zo svojho, rok s rokom robiť komput. Neslúchlo sa — teraz už neviem...“

„Á vy sa hneváte?“ dohovára mu Zima.

„Ja? Nebude moja škoda.“ A položil ruku na kľučku.

„A naše deti?“ Vyriekol konečne, čo mal na jazyku.

„To je iná vec. Čo som podpísal, zaplatím. To hej. Ale cudzie dlhy — coky!“ Otvoril prudko dvere a odišiel.

Zostal sám ako palec. Na rukách ho nosili, natískali sa mu, kým čuli niečo uňho. I Sýkora nikdy nevyliel, keď sa mu nalialo. A tu uskočia všetci, vytiahnu sa zpod zodpovednosti. Hľa, on slúžil obci úprimne, a za to má trpký nevďak. Zažialil nad mrzkosťou ľudskou, nad sebestvom hrubým — zažialil i nad svojou ochotou k obetiam. Tu prvý raz sa sklamal v tom, čo pevne veril — v priazni sveta. Sadol k stolu a zahrabal hlavu medzi dlane.

Žena netuší, aké starosti doľahly naň. Vie, že Sýkora odišiel namrzený. Rada by vedieť, prečo; či azda by Sýkora už vedel, čo ona vie?

Zdá sa jej, že muž sa na čomsi ustálil. Badá na ňom nepokoj. Ó, vidí, že má čosi za lubom; nespusta ho s očí.

Keď umývala riad, začula, že ktosi ide z izby. Srdce jej zabuchalo. PálčivU

bolest cíti v prsiach, tá rozlieva sa celým telom, kolená sa trasu. „Teraz sa to stane — teraz!“ hovorí jej predtucha.

Vrzly na humne vráta, hoci opatrne otvárané. Už i ona sa poberá do humna, do sadu. Nad ňou sa kníSu konáre, obťažkané ovocím, pod nimi tma černejSia ako inde. VSetko ako by žilo, tie stromy dýchaly, ako by si Sepkaly tajomstvo, to isté, čo ju dlávi, kruSí.

Utrela si pot s líca, načUva. Čuť kroky. To on. VySiel na miesto, osvietené mesiacom. Ako ide, ako sa zakráda! Prečo nejde záhumním, chodníkom; prečo presadzuje ploty? Či to môže byť spravodlivá cesta?

Koľko preskočila plotov, koľko ju Siblo trňov a ,Sípov, sama nevie. Humnom sa vkráda do dvora — už ho tam niet. Letí k domku, váha, či vojsť, či nevôjsť.

„Nie, eSte nie — potom...“

Stala si pod oblok, hľadá do izby. Izba veľmi pekná, čistá. Milo posedieť v nej! On sedí pri stole, pred ním stojí vysoká, urastená žena. „Aká je pekná!“ soznáva sama. „Pozri, aká mladá eSte, ako sa nosí! A ty sa chceš s ňou merať!“ Naozaj nemyslela, že Masliačka je taká pekná. A tá červená Šatôčka okolo hrdla, tie nadudané rukávy na oplecku! Švárna ženská!

Díva sa na ňu, trpí veľké muky... „Tu nič nepočuť, a predsa treba počuť...“ Zakráda sa do pitvora, chUli sa k dverám, ktoré sU nie privreté. Čuť každé slovo.

„Keby richtárka vedela,“ čuť Masliačku z izby, „keby vedela...“

„Čida viem! Viem, chvalabohu, viem.“

„TU by porazilo od jedu...“

„Bodaj by teba, teba!“

„Toto je just tak, ako keď sa chodievalo do Sklenárov. No, nie?“ SamopaSne sa rozosmiala. „To boly časy! Iba že starý Sklenár bránil bláznivej Katrene mať spolky so Zimovie Janom. A na jeho vySlo, tak, ako prorokoval. Šiel do KubiSov — dostal bohatstvo, a ja opustená v kUte...“

Nastalo ticho. Richtárka odchýlila dvere a pozerá. Ona stojí pred ním, on sedí so sklonenou hlavou.

„Takto ste vy nesedávali!“ hovorí ona zas veselo. „Ako ste sa vedeli zaliečať a sľubovať, božiť sa! Kto by nebol uveril? A ešte taká bláznivá Kata ako ja! Potom som zmúdrela — potom. Keď už bolo neskoro.“ Nevidno na nej všetečnosti. Hovorí z nej hnev. „A svoje dieťa odtajiť — zvaliť všetku vinu na mňa. Či vám nebolo ľúto?“

On sedí, ako by bol skamenel. Ktovie, čo sa v ňom robí, čo cíti. Tvár ovisnutá je v tóni; nevidno, aká hra na nej.

„Pán Boh vás našiel. Za moju krivdu. Učí vás, čo je hanba: ale akáže to hanba proti mojej! A čo by ste šli po žobraní — i to by nebolo nič...“

On bubnuje prstami na stole. Podvihol tvár, je bledá. „Nuž, neočisťam sa,“ vraví hlasom pohnutým. „Darmo je — zaslúžil som. Ale prečo si mi to dávno nepovedala? Prečo si mlčala, iba dnes takto...“

„Preto, lebo by ste ma neboli počúvali. Oj, dávno som ja chcela toto povedať a ešte iné. Ale som čakala, kým príde tvrdza na vás najhoršia. Človek bohatý pustí uchom dnu, druhým von: ale v kríži uzná skorej, čo porobil. Preto som mlčala.“

„Nuž, dobre, ja uznávam. Ja som hotový i do kríža — zaslúžim. Ale mám ženu, dieťa — na tie maj zreteľ. Moja dievka — čo ti urobila? Ak budeš žalovať, hanba padne na ňu. Príde o šťastie, Sýkora sa odhodí. Pomysli si, čo z toho bude.“

Hovoril tak pokorne, ako ho žena ešte nepočula. Je ako by putá padly s nej. Vydýchla a so slzami počúva, ako on prosí i za ňu. Nenazdala sa, že on je takýto.

„To ju ja budem vydávať!“ okríkla ho Masliačka. „Mater má boháčku. Nech už pohne tie staré rynštiaky! Má ich vraj pol miery, či koľko. Veď si ona i vedie! Nuž spravodlivá, sta ten farizeus. Ani v kostole sa mi nepomkla; kdeže, ona svätá, a ja... Môj syn umrel bez otca, ja šla bez party pred oltár: a ja jej dievku vtisnúť do teplého hniezda! Sem musí prísť, prosiť, na kolenách...“

Richtár vstal a riekol: „Moja nebola nikdy taká. To je nie pravda. Kebys' vedela, nerobila bys' toto. Pozhovej aspoň do takto roka, ja vyplatím všetko. Ako ti to srdce dopustí...“

Richtárka vstala. Je veselá, bez starosti. Ako ju on môže tak prosiť? Ako sa tak súžiť — pre peniaze!

Vstúpila do izby. Masliačka očervenela, ale nehľadá na ňu.

Čo tu hľadáš?“ osopil sa muž.

Je v zlom položení, v akom ešte nebol. Prvý raz sú obe zoči-voči, on medzi nimi. Ako by padol s neho závoj, čo všetko ukrýval: a on stál pred prísny súdom. Hriech stojí pred ním celý, nahý, jeduje sa sám na sebe, a jed prenáša na ženu.

„Ale, starý, pod'. Pod'me domov,“ vraví mu ona dôverne, milo. Čo sa to s ňou robí? Takto jej od rokov nevidel. „Pod' domov, poradíme sa...“

„A vieš, v čom sme?“ pýta sa jej, červený od studu.

„Veď si ty len blázon!“ zvolala veselo.

„Akú ja mám ženu, myslí si on, hľadiac za ňu. Srdce jej skáče pod tým pohľadom. Už ho zas má, podmanila si ho, kúpila jeho dôveru. A jemu tiež padá ťarcha so srdca. Ako by už bol oslobodený, spasený.“

„Prosíť sa kadekde!“ vytýka mu dôverne, žiariac blahom.

Masliačka chápe, čo sa tu odohralo. Prehrala. Chcela zrútiť richtársky dom a pod zrúcaniny pochovať blaho domu. A hľa, zo zrúcanín vyrastá nové blaho, jasnejšie.

„A kde ti pomôžu?“ pýta sa jej muž.

„Tu nie — tu nie!“ volá ona víťazne. „Tu nemáš čo hľadať.“

Masliačku to bolí. Tá hrdosť ju uráža, raní. „Nie, ešte sa my vidíme, ešte!“ volá za nimi do pitvora.

„Kedykoľvek!“ odpovedá jej richtárka.

Masliačka ostala sama. Richtár vykračuje si ľahko popri žene. Polovicu starosti složil žene na plecيا.

V.

U richtárov je pokoj, tichá, skromná radosť. Srdce sa pritúlilo k srdcu — hotové do boja a k obetiam. Navonok je tak, ako bývalo, ale dnu — tam je obnova. Len po veľkých otrasoch srdce je schopné takých radostí.

„A koľko sme jej dlžní?“ pýta sa richtárka o niekoľko dní. Dosiaľ o tom mlčala.

„Chcel som ti už dávno rozpovedať, ale sa odkladalo. Bolo ťažko, i hanba. Trúfal som, že uvediem to sám do poriadku, že ty ani nezvieš. Ale vieš, čo obec: počty mi zostaly na hlave, ja som zaviazol.“ Zamlčal sa, ťažko sa mu premôcť. „To je trest od Boha: a to dá i na vás. Grunt bol čistý, máš na ňom machuľu. Pravdu mal tvoj otec — vieš, ako bránil!“

„Veď dlhy majú aj iní...“

„Ale nás mohli minúť, mohli. Moja ľahkomyselnosť — nič iné. Požičiaval som, obci dával.“

„Ja len: prečo od nej?“

„To je ten trest. Tri roky na Jozefa minulo, keď som padol do toho. Šiel som z jarmoku, predal som voly. V kapse bolo vyše dvoch stovák. Stavili sme sa na Mýte. Ako, ako nie, peňazi som už nemal. Rozhlásiť, že mi zhytnuly — hanbil som sa. Tak na nešťastie stretol som ju. Rozum zatemnený, zdôveril som sa — požičala.“

„A mne si tajil!“

„Tak veru. Niekedy sa sveriť radšej cudziemu. Po- vedám, od Boha! Potom som už vynášal stovku za stovkou, keď bolo treba. Iba keď toto prišlo.“

Zamyslel sa, díva sa na minulosť tú dávnu. Obracia tú knihu stránku za stránkou. Na jednej veľká machuľa. Nemožno ju sotrieť. A tak dlho zabúdala na ňu! Bol celkom ubezpečený, že machuľa je zahrobená.

„A je to moc?“ pýta sa ho žena nesmelo.

„Vyše päťsto.“

„Jä že viac!“ zvolala ako milo prekvapená. A ono nečakala toľkej sumy. „To ešte zdolíme..On sa chytil za hlavu, ako by chcel z nej vyhnať, čo ho súži. „Neber si to tak k srdcu. Naše gazdovstvo unesie...“

„Ale, hanba, to! Pošle exekúciu. Ja ako ja, ale dievka! Na nej sa to spráši. Sýkora zvie — oj, ten nemá citu!“

Ona sama tiež strpa, ale sa premáha. „Veď i tebe sú dlžni. Peniaze šly na obec, a tá uzná. Nuž nie je to toľká hanba. A dievča“ — tu jej chcel zlyhať hlas, ale ona mu nedovolila — „to, ak mu je súdenô, poručeno

Bohu. I druhé sa nevydaly. Ale ešte je nie tak: povedz, koľko sa vydalo chudobnejších.“

V ten istý večer prišiel Jurko a s nim Eva, veľmi vyplakaná.

„Jurovi zakázali chodiť do nás.“ Viac už nemôže preriečť.

Richtár sedí zronený, hľadá na ženu, ako by vravel: „Vidíš, či som nepovedal? Uspokojuje ho akosi, že sa nesklamal v starom Sýkorovi. Ona je sklúčená. Predsa to prišlo trochu náhlo. Bolí ju, keď vidí deti svoje, ktoré tak miluje, v takom kríži.

„Otec už vie?“ pýta sa richtár, okúňajúc sa mu pozrieť rovno do očí.

„Dnes popoludní bola Maslička u nás. Ja som ani počúvať nemohol, čo rozprávala. Šiel som do dvora. Bolo dosť dlho. Potom otec mi zakázal, že vraj...“ trhol sa a zamlčal vzdorne.

„A tys' prišiel!“ zvolal richtár.

„Kto mi rozkáže?“ zvolal prudko a oči mu zasvietily. „Dva roky nemali nič proti tomu, iba teraz naraz... A ja musím slúchnuť? Radšej pôjdem do službý, do najhoršej. To je nie dom — to je peklo!“ Hlas mu zaskočil, oči zvlhly slzami. Eva hľadá naň s akýmsi obdivom. On ju vidí cez slzy a krv sa mu pení, že ho chcú od nej odtrhnúť, „Všetko pre peniaze! Jana vyhnali pre peniaze, teraz mne takto ... A aby si vraj vzal ju — Masličku! Nech čert vezme všetky, do krajciara. Nie sú hodný!“

„Azda sa dá ešte nakriatnuť,“ tíši ho richtárka.

„Skôr tento stôl — keď už mám hrešiť. Ten má viac citu!“

„Musíš mať trpezlivosť.“

„Kto jej má viac? I na anjela moc. Nie — ja tam nebudem!“

„Veď ti je otec.“

„Keď mi neuznáte! Čo sa ja nazjedám. Všetko dusím v sebe, hanbím sa požalovať. Nik nevie — nik! Iba jemu príde kedysi na um — ej, dá Pán Boh!“

Richtár zatína päšť. Ach, keby tak mal peniaze, či by ich zahanbil. Ako by sa skrúcal pred ním, sta prišliapnutá zmija. Ale kde sú peniaze? Hanba, sám si odhodil jedinú zbraň, nemá čím bojovať.

Jeho žena je zamyslená; ktovie, čo tá zas varí.

Počuť búchať na oblok. Všetci sa splášili.

„Richtár, a ste doma?“ čuť zpod obloka trasľavý hlas. „Bože, náš Juro leží. Duša na jazyku!“

„Ktože si?“ volá richtár strmo.

„A ma nepoznáte? Ja.“ V obloku sa černie dlhá brada a svieti pára čiernych očí.

„Mojžiš!“ diví sa richtár a otvára oblok. „Čo nejdete dnu?“

„Nemôžem. Idem od cholery. A náš Juro je vystretý. Pásol kone a večer nechodil. Šli ta — kone v trojke — veľká škoda! Trojku vypásly, a náš Juro umrieť ide!“

„A kde leží?“

„Na posteli, v stajni.“

„Nie mu je zima?“

„Statok nadýcha. Tam je i horúce.“

„Dajte ho do perín. Triať ho treba a kvapák na cukor. I tam z dieže si naberte do hrnca.“

„A to bude moc koštovať?“ pýta sa dôverne. „Ak trať umrieť! Plácu vybral — doších svätých zaplatenô. A ešte iba Vavrinca! A čo ja bez Jura? Jedného ovsu v záčine — bohuprisám, všetko na koreni a na radku! Kosiť, hrabať — ajaj! A ak umrie, ten nesmie ležať u mňa.“

„Ešte azda neumrel.“

„Ale pôjde! Do gruntu dobrý sedliak bol. Ja ho nemôžem riadiť. Ja mám deti...“

„Choďte si po Lukáča a Hnátika.“

Mojžišova tvár zmizla z obloka. Po ňom zostalo iba zdesenie.

Na druhý deň po obede richtárka vybrala sa k Sýkorovi. Nepovedala nikomu nič.

S veľkou nechuťou ide k nemu. Nikdy ho nemala rada, vždy sa musela tuho premáhať, aby ho trpela. Každé slovo od neho ju urážalo. Ale mať za deti podstúpi i smrť. Jej i táto obeť je ľahká.

Na ten dom nik by nepovedal, že býva v ňom najbohatší gazda. Ani hofier by v ňom neobstál. Štít ako by sa noril do zeme, i nabok je hodne naklonený. Dvor je veľký dosť, ale tónistý. Zdá sa tesný — zaprataný je drevím a raždím. Dolu ním tečie jarok a rozširuje zápach na všetky strany. Zarastený je teraz

konským štiavom a lopušinou. Z jari kvitne na ňom záružlie. Richtárka sa veľmi neobzerá. Ide rovno do pitvora. Búšil ju do nosa zápach príkrosladkastý, smiešaný s potuchlinou. Ťažko jej je nezutekať.

Tu vyšiel Sýkora z izby a postavil sa pred ňu. Z neho ide tiež ten divný zápach. Zdá sa, že na vlasoch je to nie srieň staroby, ale tiež plesnina. Usmial sa, aspoň hľadel sa usmiať.

„Čože nám nesiete?“ pýta sa. Ako by ozaj striehol, že richtárka vytiahne niečo zpod vizitky. „Dnuka vás ani nevolám. Ešte sme nevyriadili.“

„Ako to len môžete!“ zvolala rozhorčená. Zabudla sa premôcť.

„Už sa privyklo. Vdovec — a slúžku držať, to ti nedochodí. Trápiš sa, ako môžeš. Sami len — ja v gazdovstve, Juro okolo domu.“

Kuchynskými dverami valí sa hustý dym, ťahá sa rovno na pôjd.

„Azda pečiete?“ zvolala richtárka zvedavo.

„Prirobil som dneska ráno. Nevie, či sa vydarí. A v izbe sušíme kožu.“

„Aké kože?“

„Mojžiš ma pýtal. Čo urobíš, keď ťa prosí? Ja som taký blázon! A smrad ide z nich, sadá na plúca.“

Ona mlčí. Nesmierne sa jej to hnuší všetko. A sem má vydať svoju dievku? Jedináčku, vychovanú v čistote a pohodlí. Ako tá vydrží pozeráť na toto, počúvať takéto reči? Aká to priepasť medzi nimi a týmto človekom! Nie, sem nemôže ísť jej dieťa. Skôr vytrhnúť i Jurka z tohto pekla.

Sýkora možno šípi, aké muky znáša jeho hosť. Vyviedol ju pod cieňu. Cieňa predsa nie je taká strašná, hoci je zaprataná drevím.

„Ja som sa prišla spýtať, prečo bránite synovi chodiť do nás,“ začala hneď, ako sadla na brvno. Je červená. „Včera prišiel celý premenený. Ledva sme ho utíšili.“

Sýkora odhodil prívetivosť. Iba mu zavadzala. Jeho sivé oči posmešne obrátili sa na richtárku.

„Len tak,“ odsekol pohodiac hlavou. „Čo má ta chodiť!“

„Hádam sa naučí neporiadku, nečistote!“ zvolala rozhorčená. A obzerá sa s výsmechom dookola. „A či ho búrime proti vám?“

„U vás sa nemá čo učiť. Pansky žiť, dlhy robiť — nám toho netreba. „My sme chudobní, žijeme, ako môžeme. Ale vždy na svojom, to je pravda!“ Doložil to povýšeným hlasom.

„Keby nebolo dlžníkov — nebolo by ani úžery.“

Sýkora sa usmial potupne a hodil plecom.

„A vy nebudete naše dlhy platiť.“

„Ani sa nenúkam.“ A rozosmial sa. „Kdeže ja! Ale platil by mladý, keby starého čerti vzali. Potom už hej. Zabudlo by sa, že peniažky sú z úžery.“

Richtárka vstala. Tak jej je, ako by jej napľuli do tvári.

„Veru zabudlo — hehehe!“ A vstal i on. „Viem ja už tie chodníčky.“

„A teraz vám už poviem doprosta. Váš syn bude chodiť do nás.“

Trasie sa na celom tele. Ani nie tak reči, ako posunky starého ju rozjedovali. A k tomu vedomie slabosti.

„Ako chce. Jedna cesta hore, druhá dolu. Ale sem nech nekročí ani nohou!“

„Bolo by mu veru škoda. Tu nech býva jeho otec hlavný a Mojžišove kože.“

„O mňa ako o mňa,“ odpovedá on, keď už vyšli zo dvora, „o mňa sa vy netrápte. Ale dievku si strežte!“

„Čo vás do mojej dievky?“ A zastala pred ním, rozhnevaná.

„Nech sa jej to nepridá, čo Masliačke. Je z takej krvi...“

Richtárka pobledla, ako by ju bol búšil do hlavy. „To vám nikdy nezabudnem — toto už nie!“ Oči sa jej zalialy slzami.

„Ono, veľká starosť!“ a začapil dvere.

VI.

Darmo nosil kvapky náš Mojžiš; darmo núkal Jura polievkou, ktorú sama pani Karolína varila; darmo lial doňho veľkonočnú borovičku; darmo ho obdaril mäkkou hlavnicou; všetko darmo.

Juro nepomyslel, že veľa ovsa i jačmeňa jest na koreni, že Mojžišovi spraví daromné trovy, ba že mu preriedi požehnanú fámíliu. Juro, ako vždy, myslel i v chorobe hrozne málo, a teraz už prestal načisto. Ako vyšla hviezda a Mojžiš sadol so svojimi k šábesnému stolu, Juro bez rozmyslu odpratal sa na iný svet. Mojžiš iba zdupnel, keď nad ránom našiel osinuté mŕtve telo. Lukáč a Hnátik zmizli, nemajúc tu čo hľadať. Mojžiš beží k richtárovi, beží ktovie ku komu — nikto nechce mŕtve telo nikam presťahovať. Tam ležalo, kým Mišo a Paľo neshlobili truhlu.

Keď bola hotová, sám Mojžiš kládol do nej Jura. Lukáč a Hnátik sa prekryli kamsi. Divákov dosť, ale ani jeden nemá sa do ničoho. Ba so škodoradosťou hľadajú, ako žid kladie do truhly kresťana.

„Ste vy kresťania!“ karhá ich Mojžiš. „Kresťana si neratujú, musí žid — takí kresťania!“

Bolí ho, že vymrel súcit zo srdca ľudu. Cíti sa opusteným, ozaj cudzím.

„Ja si ho obriadim, sám, ja — židisko!“ kričí na ľud, čo sa prišiel dívať. „Ja ukážem, že mám srdce, nie kameň...“

Ani toto nepreniklo nikoho. Sám musel Jura prenášať, iba Mišo čo mu ho pomohol na nohy. I kone zapriahol a vyviezol truhlu do budy na cimiteri. Viac mŕtvy ako živý vrátil sa domov.

Táto smrť nezdesila tak veľmi. Juro bol z cudzej dediny — uďalosť sa nedotkla nikoho bližšie. Ale hneď sa rozhlásilo, že u Mojžiša zas ktosi ochorel. Sám richtár poslal k nemu Lukáča a Hnátika. Do krčmy viac nikto nevstúpi. Ani sa nevedelo určite, čo sa tam robí. Iba vše bolo počuť, že zas umrelo Mojžišovi dieťa a zas... Bolo ich veľa, jedno ako druhé. Na pohreb sa im nechodilo. Sám Mojžiš odvážal si ich nočnou hodinou do mesta, na židovský cimiter. Ale onedlho prišiel zákaz, že sa to nesmie stať viac. To ho zaboľelo, ako každého veriaceho bolí, keď ho hatia plniť, ako svedčí zákon. Vo vlastnej záhrade dal kopať hroby, a tie sa množily. Kto teraz videl Mojžiša, každý ho poľutoval.

Choroba zapratala sa i do dediny. Vystúpila prudko, ukrutne. Lukáč a Hnátik už nestačia všade. Do nakazených domov nejde nikto. A čo tam hľadať? Skoro každý chorý umrie. Rodinné sväzky sa uvoľnily. Každý myslí na seba, modlí sa o seba. Hja, egoizmus je to hrozný, kde ide o život!

I v Lomnici sa už vyzvára skoro celý deň. Choler a komisár dochádza každé ráno, je veselý a jarý. Iba nejedáva už vajíčka a nezanáša púhe pauzy do svojho denníka, ale naozajstné mená. Richtár je celý deň na nohách, nesmie sa ničoho štiť. Roznáša kvapky, vodí doktorov po domoch. Práca ostatná zaviazla. Kopa nevybavených listín zapadá prachom za richtárskym zrkadlom.

Ľudia by ani nevedeli, čo sa robí u susedov, lebo každý sedí doma a čaká, čaká... Ale Durduľa udržuje styky medzi domami. Chodí od domu k domu, lenže nešklbe husi. Kde gazdiná leží, tam riadi kuchyňu a sypáreň. Varí, smaží, škvarí sťa o fašiangoch — a najviac sama to i poje. Časy má zlaté. Kde sa zjaví, s radosťou ju vítajú. Je ona živý, pohyblivý pomník lepších časov, kde sa ľudia nebáli ľudí. Pritom sa choroby nebojí, ani smrti. Jej zmužilosť dáva aj iným odvahu.

Pribehla i do richtárov.

„A ste zdraví, všetci? Toto je pád, toto je pád!“ A vyratuje, kto ochorel v noci, kto umrel, i kto umrie. Vie i to! Toto už ako by sa blížil súdny deň. Bože Hospodine, v tom sme ešte neboli! A ešte sme nie dobrí. Včera bol Svorčík u Sýkoru. Mal dva pohreby a i žena leží a tiež pôjde. Pýtal si dvadsať striebra. Či mu ich dal? Ani babky — nič! Musel mu jalovicu doviešť za ne. Hodna bola štyridsať: ale kde ju predáš, keď sú jarmoky zapreté. Jalovica ako lasica — a dvadsať striebra. To je úžerník! Stehlíčka šla si požičať mieru jačmeňa. On ho má ešte lanský. Mentieku dievkinu musela mu doniesť do zálohu a na Všetechsvätých vrátiť dve miery. Povedzte: má ten Boha pri sebe?“

Richtárka neodpovedá.

„Boh i jeho nájde,“ pokračuje Durduľa. „Oj, nemysli — nájde! A viete, že chodí k Masliacke?“ Nahla sa jéj k uchu, hoci nikto ich nemohol počuť. „Ako prestal váš, začal on. Deň po deň! Sobrat sa vraj idú. Ona sa vraj i sľúbila — pomyslite! Nie je to hriech v takomto navštívení?“

Richtárka sa musí smiať, voľky-nevoľky. Už jej neverí. Skúsila, že Durduľa často primálo vie, často zas priveľa.

Ale prišiel Juško a ten všetko potvrdil. „Ja som už nadobre odišiel. I tak by

ma to už nebolo minulo. Alebo vraj vziať Masliačku, alebo íšť. „Pakuj sa mi z domu a povedz im, nech hotujú Masliačke peniaze. Tak som tu.“

„Ako ťa môže nútiť k Masliačke?“ diví sa richtárka.

„Rozmyslel si on. To len aby ma vypráľil z domu. Poradili sa, ako ma preháňať. Keď som nepristal, hneď mi vedel povedať, že on sa ide oženiť. Vidno, že sa radili o tom.“

Zasadla porada. Zostali na tom, že Jurko bude u nich, aspoň kým cholera minie.

„Ale čo urobíte, keď príde platiť? Bolo by u niekoho požičať.“

„Neviem, neviem, kto by ma teraz ratoval,“ krúti richtár hlavou.

„A tí vás chcú načať. Odpredať odpoly darmo všetko. Ako to dopustíme?“

Richtár napína rozum. Nejednu noc takto prerozmýšľal. Cesty zasekané. Na grunte je intabulácia, ťažko sa hýbať. Žíroval niekto? V časoch, kde život visí na vlásku? Koho osloví na takú vec? Niečo odpredať? Kde, keď nieto jarmoku?

„Poručeno Bohu,“ vzdychá, „ja viem, že on to tak chce...“

Jeho zúfalosť zronila všetkých. Iba Evka šepľala čosi Jurkovi. Jurko sa pľasol do čela.

„To je pravda — a ja som nepomyslel na to.“

Zasadol si za stôl, kde obyčajne notáriuš sedáva, a napísal Janovi do Aradu nesmierny list. Mnoho roboty ho stojí ukladať literu k litere. I ruka bolí, i litery sú poprehadzované, sťa radky nezručného kosca. Ale čo ako, z listu sa dá vybrať, že Jano má požičať richtárovi, vlastne Jurkovi šesťsto zlatých. Stálo v ňom všetko, čo sa ide stať.

„Len či bude mať toľko?“ stará sa richtárka.

„Ten pošle, čo i nemá.“

Nová nádej povstala. List zapečatili. Sám Jurko odniesol ho na poštu.

Neminulo päť dní, richtár dostal doručenie. Už sa ho toľme nezľakol. Verí, že peniaze iste prídu.

Medzitým hrobár Ďuro vykopal ne jeden hrob. Sám nestačí, pomáha žena i deti. Čo menšie zabávajú sa v cimiteri na čerstvých hrobch. Zanedlho žena vystala. Je doma pri chorom dieťati. Ďuro len kope, chorí nečakajú, kým sa hrobár vyplače. Keď umrelo prvé, sám šiel k tesárom skrz truhličky.

„Janko umrel, maličký celkom. Nuž lepšie mu tam. ako nám tuná.“

„No, chlapca škoda,“ hovorí Paľo. Prechádzajú ho i smiechoty. „Chlapec sa sám pretľčie: nie ako dievča, sedieť za pecou.“

„Mám ich ešte päť, chlapcov. Ani jeden! A dievčatá iba dve. A darmo si budeš vyberať. Za dievčaťom tak Túto ako za chlapcom.“

„Ten nám dá roboty!“ vzdychol Paľo, keď Ďuro odišiel. „Cholera sa nevyprace tak chytro od nich.“

A mal pravdu. Ďuro bol ešte tri razy u nich, čím ďalej smutnejší. A už viac neprišiel. Zato dostavila sa ona. Ďuro bol na doske. Richtár nevie si rady. Nieto hrobárov! Chodí s pandúrom dom od domu, vyháňa chlapov z poriadky.

Pohreb Ďurov nebol nič slávnejší od iných. Pieseň, krátka modlitba — a už hrmia hrudy na truhle. Tu tichý, usedavý plač, tam nemý bôľ, vyschnuté oči, zas rozbúrené zúfalstvo — to je všetko. Aký zástup sprevádzal by ho iným časom do hrobu! Dnes je tu, kto musí byť. Farár a učiteľ klonia hlavy k tichej modlitbe. Je im clivejšie ako indy. Pohreb Ďurov ich učí, že ani služobníci a obecní cirkevníci nie sú vyňatí zpod zákona

Pán učiteľ zvlášte bude zle spať. Prepásol krásnu valedikciu. Aká utešená téma! Či nebol Ďuro druhý Tobiáš? Tento pochovával v mor, Ďuro v cholere. Krásne by sa to dalo rozviesť. Ženy by plakaly a naveky spomínaly krásny carmen Ďurov. Ale kde teraz valedikcia! Pohreb krátky, ľudu hŕstka. Krásna téma padla s Ďurom do hrobu a pán učiteľ sotva sa s ňou sníme.

I pán farár je smutný, hoc mu je to proti náture. Humor je udusený choleroou, iba tu i tu blysnie iskrička zpod popola. Idúc dolu cimiterom, vraví pánu učiteľovi:

„Zle gazdujeme, pán brat, zle.“

„Ej zle!“ prisvieďča učiteľ. „Ono berieme tie štóly, ako berieme: ale to je groš neužitočný. Ako gazda, keď pomelie zrno, čo bolo na siatie.“

„Veru tak. Krst, vádzky, sobáš — to je u mňa štóla. Ale toto...“

„A plat od detí a ohlášky — to hej,“ doplňuje pán učiteľ. „Ale všetkých pochovať — kto pochová nás?“

„Hm, ak takto pôjdeme,“ nemôže pán farár zamlčať dobrú myšlienku, „ak takto pôjdeme, vygazdujeme ako ten Cigán. Ploty páčil a popol predával.“

V dedine tiež počuť len vzdychy. Iba u richtára majú záujem o bežné veci. Starosť, nebezpečenstvo — to zahlušuje všetku inú biedu. A starosť je naliehavá. Osem dní minulo, čo list Šiel do Aradu, a odpoveď nechodí.

Evka sa obrátila na cholera-komisára, koľko dní treba, aby sa listy vymenily medzi Lomnicou a Aradom.

„Osem-desať,“ odpovedá komisár a usmieva sa. Komuže tam?

Frajerovi, čo?“ „Veru to!“

„Ej, ty, ty! Jedného ti málo — čo? — Ak by jeden umrel, aby bol druhý!“

Richtárka nástojí niekde v okolí pohľadať peniaze. Bojí sa, že Arad ich nevytrhne.

„I s fiškálmi sa znáš, nemohol bys oprobovať?“

„Iba ak by Berg — ale i ten ťažko. Nuž zajtra pôjdem.“

„A ja s vami,“ hlási sa Jurko.

Zapriahli kone a vezú sa dolu dedinou. Tu sa richtár ohlási:

„Ohlásme sa u Mojžiša — ak by ten. Býva pri groši, interes berie veľký: ale na čas by pomohol.“

„Na toho sa nedržte. Peniaze má, ale drží s otcom. Všetko sa mi vidí, že gazdujú na jednu ruku. Možno, on má otcove peniaze.“

Ale predsa sa ohlásili. Mojžiš je smutný a bledý. Zahraly mu slzy v očiach, ako ich videl.

„Keď ste ma prišli navštíviť!“ Vidno, že teší ho to naozaj. „Každý nás obchodí. Ja som cholera zaplatil. Moje deti...“ A zakryl si tvár.

„Mojžiš, ja som prišiel k vám,“ začína richtár bez úvodu, „či by ste ma neratovali?“

Mojžiš pootvoril ústa, oči sledia po izbe. Tu i tu zasiahnu richtára.

„Karolín!“ volá na ženu, ktorá sa tmolí v druhej izbe. „Tu je pán richtár, dones veľkonočnej!“ Povedal po slovensky.

Vyšla tučná a dosť pekná žena. Vlasy rozsypaly by sa jej po pleciach, zaodely by ju celú, keby ich nedržal vedno sieťkovaný čepiec.

„Pekne vítam,“ vraví hosťom a ide za mrežky.

„Zratovať?“ vraví Mojžiš. „Ako by vás nezratoval? Ja dám za vás i toto.“ Pošklbol sa za kabát, teraz s golierom oddrapeným. „Ostatnú košeľu, richtárko!“

„Potreboval bych nejaký groš, tak o týždeň..“

„Dievku vydať?“ A s úsmevom hľadá na Jurka. „Takého zaťa — to bude pár, bohuprisám!“ Tľapká ho po pleci. „I ja by bol mal zaťov, ale moje deti.. Zamíkol, a ukážuc na mrežky, doložil šepky: „Pred ňou ani spomenúť. Plače furt... Dobre sa sišli. On hodný mládenec, ona chýrna robotnica.“

„Horký vydaj!“ prerhol mu reč richtár. „Mám zaplatiť dlh. Okolo šesťsto.“

Mojžiš šibe očami sem-ta. Žena vyšla s fľašou i kalíškami. On jej vzal všetko z ruky a žmurkol, aby šla preč.

„No, vypime si, ak sa vám nehudí. To je nie cholera — nebojte sa. No —

však dobrá? Trúnok veľmi poriadny. Švager mi ju poslal z Trenčianskej... Ale šesť stovák, toľko nemám. Zo srdca vykrojiť, vďačne; ale toto...“ Gamby sa mu kyvocú, ako by si niečo šepkal. „A komu to platí? Kto vás suzuje?“

„Maslička.“

„Tá osoba neporiadna!“ vraví s opovržením. „Môže rada byť, že toto ... A veľmi pýta?“

„Ide byť exekúcia.“

„Ajaj! To je osoba nemóresná — richtárka takto. Ja som ju nikdy neucil, lebo je neporiadna osoba. Ale toľko nemám. Teraz som vytrovený. Moje deti...“

„No, len pohľadajte. U vás sa vždy nájde,“ zamiešal sa Jurko.

„A kde? V takéto časy! Toľko pohrebov! A kšeft stojí — krajciara som už nevidel. Odkiaľ? Ale vy dostanete — ojej, každý vďačne. Poriadny človek nájde kredit.“

„Darmo je,“ vzdychol richtár. „Jurko, poďme!“

„Ešte vypite! Prečo nechcete? Azda vás otrovím, azda nežičím?“

„Nie preto, ale...“

„To sa hneváte? Už vidím, že sa hneváte. Na moj* dušu, nemôžem. Nemám babky. No, vypite po jednom. Rozohreje vás... A tá stvora je mrzká, čo pýta v takýto čas!“

Richtár a Jurko si vysadli.

„Vidíte, ako ho otec naučil. Nepovedal som? Nebodaj obchodil už všetkých židov, i v meste.“

Richtár je zronený, nádej klesá, nečaká ničoho dobrého.

Keď zatiahli pod regál, na druhej strane zazreli Sýkoru. Šibol za bránu.

„Povedám, že zasekal cestu u všetkých židov,“ vraví Jurko.

Ale predsa len šli na tú púť. Berg bol vlúdny, ale peňazí nemá. Nech idú do sporiteľne, on sa vytróvil. A všade počuli tú istú nôtu. Mlčky idú po rínku, nemajú čo hovoriť. Prišli pred poštu.

„Napíš ty ešte jeden list do toho Aradu. Môžeš ho v regáli napísať.“ Vtom mu ktosi zastrel dľaňou oči. „Ktože si?“ pýta sa dosť nechutne.

„A čo tu robíte?“ stál pred ním pandúr Števko. „Ja idem do Žabian, poďte. Do polovice pôjdeme pešky a potom na nohách.“

„To vás my odvezieme, voz je v regáli. Vysadneme, len čo Jurko napíše list.“

„Idem i ja. Vypijeme si, ak by nás tá cholera napopáckala.“

Jurko písal list a richtár so Števkom sedeli v druhom kúte. A richtár zdôveril sa Števkovi i popýtal, či by on nie. Už viac z obyčaje, nádeje nemal.

„A čo by nie!“ ozval sa Števko. „Hoci i o polnoci. Príd'te si, mám ich na knižku.“ Tu sa trochu zaokúňal. „Richtárko, moja by trafila hundrať. Ono ona moc nerozkáže, ale aby sa jej zapchaly ústa: dajte jej záhon pod štvrtník fanu. Keď počuje o ľane — za ľan sa dá obesiť.“

„No!“ súhlasí richtár a stíska mu ruku, i slzy sa mu tsnú do očí. „Jurko, peniaze máme! Števko, ako sa vám odslúžim?“

„Ale čo! Vy ste človek statočný, a starý Sýkora je kl'uk. Tu pred synom to poviem. I do očí mu poviem, lebo je kl'uk.“

Jurko mlčí.

Zpiatočná cesta bola veľmi veselá. Richtár puká bičom, kone letia. Vyše mesta dohonili chlapa o čugani. Dlhé riedke vlasy poletujú pod klobúkom.

Jurko sa úporne díva nabok, do stráne, zarastenej hlôžím a lieštinou. Poznal otca. Ten zastal pri samom garáde, opiera sa o čugaňu, čakajúc, že voz prebehne popri ňom. Richtár stiahol liace, kone zastaly. Jurko nechápe, čo to má byť.

„Sadnite si, švagre,“ zve ho richtár. A v tvári nieto stopy hnevu, ani rozhorčenia. Zabudol na krivdu, je šťastný — vybozkával by celý svet. „Sadnite si, miesta, ľaľa, dost.“

Jurko hľadí si pod nohy, aby sa nestretol s očami otcovými. Bojí sa ich i nenávidí ich. Ale richtára ľúbi. Do ohňa by skočil zaňho.

„Ja zájdem i pešky.“ A plný nenávisti hľadí na voz. „Ja sa nevozievam. Nemusím sa ani teraz.“

„A čo som vám urobil?“ vyčítuje mu richtár. Je i zahanbený, i ľúto mu je.

„Vozte sa s ním. So mnou už nikdy!“ Zodvihol ritku s čugaňou a hľadí na syna.

A Jurko už neklopí zrak. Smelo, priamo sa meria s otcom. Krv mu búšila do tvári a divá radosť dvíha mu prsia.

„Richtár, pohnite,“ vraví Števko. „Keď je mladý zať, nech vládze. Ja mladým zaťom, dom bych bol preskočil.“

Sýkora pokýval hlavou. „Ja neskáčem, ale chodiť vládzem. Len sa vozte, budete i pešky...“ Ešte volá čosi za nimi, ale voz prehlušil jeho hlas.

Jurkovi je zas voľnejšie. Čosi ho vábi obzrieť sa. Nemôže odolať. Hodil krátky pohľad za voz popri ceste kráča nahrbený stavec, opierajúc sa o čugaňu. Z prs sa mu vyrval ťažký vzdych. Oči zvlhly.

U richtára bola veľká radosť po takej novine. Ale i richtárka má novinu. Masliačka so Sýkorom boli vraj včera vo fare. Chceli sa sobrať bez ohlášok. Ale pán farár ich vraj vycitil. Jurko mlčal, je smutný, hoci nebezpečenstvo minulo.

Nemohol sa zdržať, zašiel do humna a oprel sa o stenu. Tam mu bolo tak sladko vyplakať sa.

„Čo ti je?“ čuje pri sebe známy hlas.

„Nič,“ odpovedá a chytá ju za ruku.

„Nepáči sa ti u nás?“

„Oj, keby nie vy, prišlo by mi zahynúť. Iného už nemám na svete.“

„Ti je ľúto?“

„Komu by nebolo? Ani dobre mi nežičí.“

Vošla do dvora slúžka Mojžišova a obzerá sa.

„Čo je?“ volá na ňu Evka z humna.

„Ach, mladý pán ochoreli. Prišlo naponáhle na nich, nemáme nikoho.“

Richtára a Jurka ohromila táto zvesť. Kto je bezpečný ešte, keď i takí ochorejú! Richtár hneď išiel po Lukáča alebo po Hnátika.

Večer im zabúchal ktosi. Bol to Hnátik.

„Poďte k Mojžišovi. Zle je!“

„A čo, preboha?“

„Sýkora prišiel, kričí a kľaje, čo chráňpanebože. Vystíha akési peniaze.“

Čo ja pomôžem?“ odvráva richtár. „Miešať sa medzi nich!“

„Nechod, starý,“ odhovára ho žena. „Pán Boh vie, čo majú medzi sebou. Nech sa tam sporiadajú, ako vedia.“

Je rád, že i ona je tej mienky. Trudno mu ísť, ešte raz byť so starým. A, konečne, vie, že tam nič dobrého nečaká naň. Iste nová mrzutosť.

„Ešte sa zle porobí,“ dohovára Hnátik. „Ja som zdravý a chlap, a bojím sa ho.“

Richtár predsa ide. Keby sa niečo pritrafilo, naň by padla zodpovednosť. Ohlásil sa u hajtmána, aby bola pomoc. Boli ešte len v pijárni, už počuli Sýkoru vykrikovať. Bol skoro zachrípnutý.

„Žide, daj mi peniaze! Kde sú moje peniaze?“

„Čo je to tu?“ pýta sa richtár.

„Ratujte nás, richtárko!“ prosí krčmárka. „Môj umiera— a tento takto! Idem zhynúť od ľaku.“

„Prekryl moje peniaze — schoval!“ kričí zas Sýkora. Hádám ani nevie,

kto prišiel. Taký je rozčúlený. Z úst mu ffkajú sliny, gamby sa potrhávajú. „Tuto mám obligátory. Osemnásť stovák si požičal. A to sú moje peniaze!“ Šušti chumáčom nových i žltých papierov, rozhadzujúc rukami. Obrátil sa zas ku chorému, ktorý leží horeznačky a díva sa do povaly. „Povedzte, Mojžiš, povedzte na spasenú dušu: nebolo ich toľko?“ Čaká, čo odpovie, no Mojžiš ako by mal oči pribité o povalu. „Nečuješ, ty preklaty, čo nepovieš...“

„Nerobte taký div!“ dohovára mu richtár, držiac ho za ruku a odťahujúc od posteľe.

„Tak ho, richtárko! I tak ho on zmámil. Ach, môj muž...“

„Čo to robíte?“ vytýka richtár Sýkorovi.

Ten azda len teraz vidí, koho má pred sebou. Nevie, ako richtár prišiel; čo tu hľadá? Zas mu zastupuje cestu. Iste ho chce zas ukrátiť. Prichodí mu na um, čo sa stalo medzi nimi.

„A vy čo?“ stavia sa mu spurne. „Ja moje peniaze. Dom zrevidovať — i posteľ...“

„Ukradol ich?“

„Požičal som, požičal. Prosil ma!“ kričí so slzami. „Ako sa vláčil, ako vystíhal! Tu sú písma. Nabral, koľko mohol. A dnes — dnes... V gruntbuchu všetko na nej — na tejto... Všetko prepísal, a on nemá nič — je na ľade... Čo mi je z nich?“ A drme papier a hádže rukami.

„Načo sú mi, keď nemá nič? Peniaze — richtár, prosím vás, peniaze!“

Hlas mu zlyhal, zalialy ho slzy.

Richtár už chápe, čo sa porobilo. Jurko teda šípil dobre. Mojžiš úžerníčil na Sýkorových peniazoch. A keď nabral hodne na kredit, dal všetko prepísať na ženu. Nuž nič nového — bežná špekulácia. „Tak vám treba, za vašu pýchu!“ chcel povedať starému. Čosi ho podkušiuva, aby si šuchal ruky. Ale sa premohol, beztoho Sýkora by to nepochopil. Je zúfalý, zabudol na všetko iné.

„Čo som sa nautískal, naskývražil!“ narieka sťa dieťa, žaluje sa, nevie sám komu. Pozerá, či postriehne uňho iskru súcitu a hotovosť k činu.

Richtár hľadá do zeme a mlčí. Jemu je to také cudzie, ani si nemôže vysvetliť bôľ Sýkorov.

„Poďme domov, dajme mu pokoj,“ ukazuje na chorého. „Ja neviem, čo máte medzi sebou. Dajte sa na súd.“

„Ach, richtárko môj!“ stíska mu ruky Karolína.

„Na súd!“ zvolal Sýkora divo. „A ten umrie — neostane nič. Čo mi zo súdu?“

Richtár pokrčil plecóm.

„Ja inej rady neviem.“

„Tak?“ zmeral ho Sýkora okom plným nenávisťou. „Vy sa vyvršíť chcete — mňa znivočiť. Vás podplatili!“

„Richtár ho schvátí poza päste, trhnutím srazil ho, že kľakol na kolená. Žily mu navrely na čele. Držal ho pevne, že starý nemôže sa hnúť.“

„Ak povieť slovo — na muškách pôjdete pred súd!“

Sýkora nevidel ešte richtára takto. Čosi mu mákne v prsiach, rozlieva sa a chce ho zadusiť. Konečne slzy vstúpily mu do očí.

„Už som žobrák, vezmite i toto — všetko!“ A shadzujú so seba starú halenu, vyriedenú, že je ako sito.

„Hajtman, vyveďte ho. Nech ide domov.“

Sýkora zlomený, vysilený vytackal sa z izby.

Richtár hľadel chvíľku oblokom do tmavej noci. Uvažuje, čo sa všetko stalo. Cíti uspokojenie. Koľko utrpel od neho — len preto, že nehabal peniaze. A hľa, vymohol sa mu z moci, i srezal hodný rováš. Obzerá sa i na chorého, a je ešte spokojnejší. Vykonal predsa len skutok dobrý, nech bola pohnúťka akákoľvek: oslobodil chorého. Pristúpil k nemu a kladie mu ruku na prsia. „Akože vám je, Mojžiš?“

Mojžiš mlčí, iba čo pochytil ruku richtárovu a stíska mu ju vrele. I jeho živé, čierne oči sú upreté naň, ako by mu ďakovali, alebo sa s ním lúčily.

„Čo ako, hodný bol žid,“ usudzuje richtár, odchádzajúc. „Bol — bol; len či ešte bude?“

Druhý deň o tomto čase dostali i na tú otázku odpoveď. Mojžiš je pridelený k otcom...

VII.

Richtárka sa veľmi zadivila, že sa Jurko tak včas vracia z oračky. Ani nešiel popri koňoch, sedí na ornom vozíku. Kone ešte vypriahol, ale nedolie už zaviesť ich do stajne. Pustil ich do dvora. Je veľmi slabý. Ako vstúpil do izby, hodil sa na lavicu. Údy ako olovo — dopadol na ňu sťa snop.

„Ja som chorý,“ ozval sa hlasom, ako by sa ozýval zpod zeme. I brada sa mu kýva, zuby hrkocú. Eva sa desí. Veď ledva ho poznáva. Richtárka mu kladie ruku na čelo — je studené, vlhké, sťa mramor. Mlčí, slová jej primrzly na ústach.

„Bože, predsa nás to neobišlo!“ vzdychá sama sebe.

Čo mu je?“ pýta sa Eva, dotískajúc sa k nej. Čaká odpoveď s divnou zvedavosťou.

„Nič!“ odsekla jej mať surovo. „Nemusíš hneď myslieť bohviečo. Všetko bude dobre.“

Dobre padne také surové slovo, i prísny pohľad, kde srdce zmiera úzkosťou. Zalomila rukami a ide k stolu.

Richtárka nezahála, uložila ho do postele. Aký je zmenený! Pery belasé, oči vpadnuté, nik by neriekol, že to on.

Richtár sa zhrozil. Videl mnoho chorých, všetko takíto boli. Evka z otcovej tvári sa presvedčila, že ju neklamala predtucha. On pristúpil k posteli, položil ruku chorému na čelo a s pohnutím pozerá mu do tvári. Chcel by povedať niečo, ale prsia ako by obruč stiahla a tlačila.

„A ti je nie lepšie?“ pýta sa hlasom akýmsi hlbokým.

„Horký!“ hodil rukou, ktorá klesla nevládne na perinu. „Veľká ťarcha okolo srdca — a zima!“

Šiel k stolu a pristúpil k Evke. Zodvihol jej hlavu zpod medzi dlaní a hľadá jej vážne do tvári.

„Nie — neplač... Je mu ešte horšie, keď ťa vidí plakať.“

„Bože, Bože, čo budeme robiť?“ vzdychá pred ženou v kuchyni. „Kto by sa bol nazdal...“

„Poručeno Bohu,“ odpovedá ona. Už sa spamätala. Parí ovos a obkladá ho, dáva mu kvapky. Vie, čo treba robiť, a robota chráni ju od zúfania.

Choroba vypukla celou silou. Ťažko pozerá na chorého. Dýchal tak ťažko, ako by centy ležaly na ňom.

„Ja umriem,“ vzdychá, „ja umriem!“

„Ach, ba!“ vysmieva ho richtárka. „Trochu si prechladol. Najťažšie sa zohriať.“

Eva je v komore. Nemôže sa dívať na to, čo sa v izbe robí. „Ako to len mohlo prísť?“ vzdychá, hodiac sa tvárou na periny. „I na nás, i na nás!“ Naučila sa dúfať, že ich obíde. „Ako sa máme radi — ale takto sa skončí naša láska? Ako to môže byť?“ Jej sa vôbec zdá, že láska sa nedá roztrhať. Načo je svet, ak ich láska nemá minúť? Ako on môže umrieť, kým ho ona rada? Načo je v nej ten mohutný cit, keď ten by mohol zahynúť, na ktorého je pripútaný? Zdá sa jej hriechom myslieť na jeho smrť. Čo všetci pomrú, on nie.

Prišla noc tichá, ale tmavá. Richtárka pradie nad chorým, aby ju sen nezašiel. Od kozuba sa ozýva chrápanie. Richtár sa vyvalil na lavicu, že po polnoci vstane a zamení ženu. Chorý leží nepohnute, už sa rozohrial. Iba si čosi šepce. Pozerá na ňu očami vpadnutými.

„Neumrie,“ teší sa richtárka. „Ešte dosť veselo hľadí.“ Sklonila sa k nemu a pýta sa: „Ako ti je?“

„Dobre u vás — dobre,“ odpovedá. „A nejdete spať?“

„Ale my?“ usmieva sa ona. „Ako by sme šli? Len sa utíš, azda zdriemneš.“

Chorý sa obzerá po izbe. „A kde je otec? A vie, v čom som?“

„Odkázali sme mu, ale neprišiel.“

„A kde je?“

„Šiel vraj kdesi. Ešte neprišiel.“

Chorý sa obrátil a zakryl si tvár. Čuť, že plače. „Zasa peniaze. Zasa len peniaze!“

„Ale — to si len myslíš. Príde zajtra...“

„Nepríde. Ja viem.“

Utíšil sa; richtárka sa nazdáva, že zaspal.

„A Eva?“ pýta sa po dlhšej chvíli.

„V komore je. ísť po ňu?“

„Keď spí.“

„Nespí ešte — oj, nie.“ Richtárka cigáni. Sama ju vyhnala spať a teraz ju beží zobudiť. Ale budiť ju netreba. Eva nespala.

Chytrý sa obliekla a pristúpila k posteli. On hľadí na ňu pozorne, kýva hlavou, ako by chcel prisvedčiť na niečo.

„Neplač — nie“ vraví vlúdne. „Podaj mi ruku — tak. A neplač.“

Jeho zlomené oko, studená ruka svedčia, že života tu namále. Zakryla si tvár zásterou, ale neplače. Nazerá do akéhosi iného sveta, druhého, ako ktorému žila a ktorý sa pred ňou otvára. Niet v ňom miesta jej snom, ani jej nádejam... Letiaci čas ako by ju ovieval perutami. Pred ňou obraz, na aký nebola pripravená. Zdá sa jej, že blíži sa čosi neúprosného. Ešte nie je rozhodnuté, ale teraz sa ide zvrátiť osud, na tú stranu, alebo na inú. Ako sa zvráti? Akí boli len včera istí! A dnes už celá veľká budúcnosť kníše sa na ostrí ihly. Ak sa zrúti tá veľkolepá budova? Veď trámy už praštia, steny pukajú. Vydrží, zostane — zhrmí, a nezostane nič, iba stúp prachu?

Zaplakala náruživô a zaryla tvár na jeho prsia.

„Nie, nie,“ hladí ju nežne po hlave. „Ak musí byť darmo. Dobre i tam.“

„Ako to len môžeš, Jurko?“ vykrikla, premožená bolesťou. „Ako len môžeš tak hovoriť?“

Nevládze sa opanovať, uteká do komory. Plače usadave, nie nad ním, ale nad jeho rečou. Či by povedal, že i „tam“ je dobre, keby ju mal rád? Už ju nemá rád!

V trapiech pominula noc. Tam v izbe zápasil mladý život so smrťou. Každú chvíľu mohla zhasnúť iskierka veď už iba iskierka tlie v tej hrudi. No mladé telo bojuje udatne ako vojak. O každú piad' ide tuhý zápas. A v komore zápas podobný. Eva plače nad zničenou láskou. Veď v ňom láska podľahla prvej ako telo, zabudol na ňu, na všetko, čo bolo. Či spomenili lásku len slovom? Jej cit sa spiera takej dobrovoľnej smrti; chce žiť, rozrastať sa, veľadiť. Netušila veru, že láska má i také hĺbočiny a na ich dne toľko múk. Čo choroba! Ona nedala by sa zlomiť. Keby to prišlo na ňu a videla jeho pri sebe — nikdy by neuznala, že láska je skončená. Držala by sa jej, zvíťazila by s ňou.

A on! Púšťa ju pri prvom náraze a naťahuje ruku za čímsi novým. Oj, uňho nieto tej lásky, čo u nej. Nebolo nikdy!

S pomútenou hlavou vstala ráno a tmolí sa po dome. Do izby nenazrie. Nie, že sa choroby bojí, nie — veď čoho sa ešte môže báť? Bojí sa pozrieť naňho, na trosky svojich snov a nádejí.

Mať netuší, čo sa robí s dcérou. Do kuchyne prišiel k nim i richtár.

„Čo si mi dala zaspať?“ vytýka jej. „Mal som vstať po polnoci, a spím do vidna.“

„Spal skoro celú noc, i ja som drielala. Ale nad ránom ho pochytilo. Neborák — vieš, čo bolo prvé slovo?“

„Nuž?“

Eva čaká dychtively. Keby ona! To slovo rozhodne nad jej osudom. Ak spomenul ju, vie, čo to značí...

„Či je nie tu otec,“ odpovedá richtárka.

Eva sa oprela o dvercia a rozpáleným zrakom díva sa na mater.

„Toho darmo čaká,“ vzdychá richtár. „Ten oplakáva peniaze, čo u Mojžiša prepady. Od hajtmána odkázal, že nepríde, čo cestu dukátmi vyložím.“

„A toho volá! To mu je prvá žiadosť,“ myslí si Evka. „Mňa potom nevolal?“ pýta sa materi.

„Iné má ten starosti,“ odvrkla jej s výčitkou. „Včera si nad ním plakala, chorí to neradi. Chorým len veselú tvár; keď vidí plakať, iba sa zľakne, že je zle.“

„Otca volal — otca!“ zúfa v komore. „Ten mu je prednejší. Na mňa nepomyslí. A ako hovorieval, čo som mu ja...“

Hnátik prišiel do richtárov, lebo s chorým je zle a zle. Eva zabudla na vlastný bôľ, čuje z izby ťažké stony chorého. Veľká ťažoba od žalúdka — a ledva sa žalúdok sprostí ťarchy, zasa smäd neuhasiteľný. Nemá chvíľky spokojnej, i skladať ho treba každú chvíľu. Eva nosí čerstvú vodu a žasne, keď je zas krčah prázdny. Hnátik a Lukáč udomácnili sa úplne. I dom už páchne od nich cesnakom, borovičkou a tabakom. A čo divné, Eva sa im nevyhýba. Rada pozerá do ich tváří, z ktorých sa nedala zahnať veselosť a smelosť ani takýmto úžasom. Nieto v tom rúhania — je to skôr zmužilosť a čistota svedomia.

Pán cholera-komisár je už inakší. Vstúpil, ako obyčajne, do izby a hľadá prekvapený na chorého. Prikladá fľašku k nosu a vťahuje zdravonosnú vôňu. Tá tvár medzi poduškami! To už hotový obraz smrti! Vysilenie. Spísal protokol, nedal ani koňa počastovať ovsom. Ani na Evu nepozrel — vyšvihol sa do sedla a letí o dedinu ďalej.

„Ba či ho zastihnem zajtra? myslí si, zapalujúci cigaru, lebo mu prišlo akosi zle. „Veru sotva. Čo bude robiť tá černoooká? Hm, ale zajtra nepôjdem do izby. Protokol spíšem hocikde vo dvore.“

Pred večerom Evka vošla s vodou do izby. Chce ho vidieť ešte, aký je, ak by ho už nevidela.

„Budeš vody?“ pýta sa ho.

Prikývol.

Zabudla na všetko, čo ju mučí. Zabudla i na to, že to on, jej Juro. Vidí iba človeka, zničeného, zabitého. „A na toho sa ja hnevám! Kde ten môže myslieť na mňa — veď ten nemôže už myslieť...“

Keď sa napil, pozrel na ňu okom plným vďaky. Už i oko je zlomené, výraz nekonečnej slabosti zatisol všetko, čo mu kedysi dávalo ohňa, života. Ju i vďaka už blaží.

„Čo by sa ti tak žiadalo?“

„Chod' preč...“

Odtíska ju od seba, čo slabá ruka stačí. Ostrý bôľ prerazil jej hrud'ou, sťa by jej srdce pukalo.

„Už ma nechceš ani vidieť! Toľme som ti protivná!“ vyčítuje mu so slzami.

Jeho tvárou ako by bola mihla myšlienka. Pozerá na ňu, pohľad, ako býval kedysi... Poznala v ňom svojho Jura, jeho lásku. Srdce zaplesalo.

„Preč!“ hovorí ešte raz, odtiskajúc ju. „Choroba mrzká — ja sa okúňam... Budem sa ti hnusiť.“

Hľa, na čo stihne myslieť! Či to nie dôkaz nežnosti? Hanbí sa pred ňou; bojí sa, že sa jej zhnusí. Preto ju odháňa.

„Nie protivná,“ doložil tichým hlasom a krúti hlavou. I ruku položil na jej. „Ale otec — otca treba...“

Eva vyšla rozčúlená, nevediac, čo robí. „Otca volá, otca! Ako ho doviest? Prosí, a ja—ja neviem, ako... Bože, daj mi vnuknutia a neber mi ho — neber!“

A medzitým on, za kým syn tak túži, nemyslí na syna. Je tiež chorý. Zožiera sa nad stratou.

Ešte za mladi si vzal do hlavy, že zbohatne. Videl, ako dobre boháčovi. Boháč má všetko. Bohatstvo, vládu, múdrosť, česť i pravdu a právo. Všetko za peniaze! Mal ciele: čo všetko vykoná, keď zbohatne. A čo s nimi? Padly, keď zbohatol. Shŕňa peniaze kvôli peniazom. Peniaze sú cieľom... „Len päťtisíc mať!“ zatúžil najprv. A mal ich. „Len desaťtisíc...“ A tak potískal métu žiadosti vyššie a vyššie. Lakomosť rástla s bohatstvom i prerastala ho. Iba závidia sa bál. Aby ju oddialil od seba, aby nikto netušil, aký je boháč, nepožičiaval na svoje meno. Mal agentov, tí narábali s jeho grošom. Ináč opatrný, spustil sa slepo na túto chasu. Najmä na Mojžiša, ten bol najšikovnejší. Zarábala mu pekný groš, uspokojujúci ho oročkami. A hľa, práve ten ho previedol. Nie osemnásť stovák — omnoho viac tratiť pri ňom. Sám sa okúňa povedať pravdu; bojí sa upozorniť ľud na svoje bohatstvo; i hanbí sa, že sa dal toľme podviesť.

„Aký bol zničený, keď sa vrátil od neho. Nestratil iba peniaze, stratil i vieru v ľudí.“

Bojí sa už všetkého. Ľaká sa každého šuchotu, že to zbojníci. Každý pozor mu je podozrivý. Veď je v dome sám a sám. Kto ho zastane? Ako ho mohol podprieť richtár — a nie, ešte ho zamočil!

Nenávidí ho väčšmi ako predtým. Protiví sa mu všetkým: životom, zásadami, nadovšetko ľahkomyselnosťou pri peniazoch. A ten človek už siaha na jeho peniaze, keď svoje rozhádzal. Prečo pre iné odvábil mu syna? Chce Vziať, rozsýpať plnou hrstou. Jeho bohatstvo rozdrobiť, rozmrviť na kúsočky, odrobinky, z ktorých vyrástlo po toľkej práci! A keď nachádza odpor, aspoň sa pridá k jeho nepriateľom; dovoľ- uje, aby ho zbíjali bez pokuty...

A čo synovia? Nieto v nich potechy, sú proti nemu. Ani jeden neudal sa naňho. Ledva dorástli, už sa stavajú proti jeho zámerom. Staršieho vyhnal, urobil tulákom — dal mu pocítiť svoj hnev. Mladšieho tiež vyhnal, tiež ho chcel spraviť tulákom — richtár ho zastienil pred hnevom jeho ... Zato chcel richtára potrestať, zničiť, vyhnať z gazdovstva. Vyplietol sa z jeho ruky a víťazí nad ním. Ach, ako ho nenávidí!

Tu čuje, že syn leží na cholere.

„Pán Boh ho tresce!“ zvolal v presvedčení. A nemyslí viac naň. Čo ho doň? Spastorčil sa, zhavranel — nechce kráčať v jeho koľaji. Načo mu je?

On má iné starosti, iné nádeje. Chce sa stať mužom Masliačkiným. Ona nenávidí richtárovcov, to ju ženie k nemu. Trúfa si väčšmi škodiť richtárovcov, keď bude Sýkorovou ženou. Na nešťastie museli svadbu odložiť na jeseň. Musí za ňou chodiť; bojí sa, že ju iná vôľa nadíde a nechá ho na ľade. Prikladá polienko za polienkom, aby hnev u nej nevyhasol.

I teraz je u nej. Sedia bez svetla, potme.

„Dáme im pokoj, beztoho je chorý, a nevieme, ako sa choroba zvrtné.“

„Čo im vykonáte?“ rozosmiala sa zlostne. „Vyplatili, čo boli dlžni, majú pokoj. Oj, majú tí ešte zástupcov!“

„Kúpim obligátor od Straku. Čo dám tisícku — ale ich nevypustím! Kúpim ...“

„Nič im nespravíte. Čo budete čo robiť, od nej sa vám nedá odpúdiť. Už ho držia. I dobre im bude na svete, ak vyjde.“ Nemôže utajiť vzdych pri tých slovách. „Dobre, lebo sa majú radi. A to je nadovšetko.“ Tu sa zamyslela a

konečne končí: „Na niekoho letí samá bieda — iný vie iba o šťastí. Povedzte, kedy prišlo na tých niečo? No teraz, teraz sa ukazovalo — a vyplietli sa!“

Nad dedinou zjavila sa žiara, vnikla oblokmi a hádzje červenú záplavu na steny, sťa keď sa zore zapália.

„Čo je to?“ zvolal Sýkora. A o chvíľu dostal odpoveď.

„Horí — horí!“ čuť z ulice.

„To padne kdesi okolo vás,“ vraví ona dosť chladne.

„Môj dom — môj dom!“

Chytá sa za hlavu — nevidí, nečuje, beží ako bez ducha. Zimomriavky naskočily naň, zuby hrkocú. Strach dodáva nohám sily. Strach o peniaze. Ukrýva ich pred zlodejmi — nie v truhlách a armariách, ani v knižkách a Biblii. Také schovánky zná už každý zlodej. On ich má na miestach, kde nikto by nehľadal peňazí. Na pôjde za rohmi a latami v začadených handričkách.

„Podpálili ma, podpálili!“, bedáka utekajúc. „Chcú ma o všetko pripraviť.“ Vydýchol si. Chalupu našiel tichú, zahrúženú v tme. Zaberá na pôjd, sťa osemnášročný šuhaj. Skryše zná i potme. Zpoza lát a rohov vyťahuje handričky. Je ich plný klobúk. Sišiel s pôjda, ide pred dom. Hľadá, kde je žiara — nevidno nič. Dedina je zas tmavá.

„Ach, ako som sa zľakol!“ Srdce mu bije mocne. Musí sa presvedčiť, že poklad je tu, celý nedotknutý. Zapálil sviecu a vtiahol sa do tmavej komory. Rozkladá bankovky na hĺby. Iba teraz vidí, aký je ukonaný, ako ho strach načal. Kolená sa mu trasú, i ruky. „Chvalabohu!“ složil ruky k vrelej modlitbe. „Nechybí nič, všetko tu — peniaze i obligátory...“

„Kde by ich dal — kde? Na také nejaké miesto... Na pôjd už nie, oj, nie! Príde zlý človek, podpáli. Ani do izby nikde...“ Pozdáva sa mu, že sypáreň je najlepší úkryt. „Ak zhorí, zhorí iba strecha, cez sklepenie neprehorí. A je medzi stromovím. Zlodeji? Ozaj, tí môžu — nie je na očiach. Ach, čo vystojíš, ak máš niečo! Ale nie... Na dverách sú dva bľachy, železné futro...“

Rozvážil chladne všetky okolnosti, rozhodol sa za sypáreň. Našiel miešok, vpratal doň: peniaze naspodok, obligátory navrch.

„Tak!“ obzerá si miešok, poťázkáva, nadhadzuje na dlani. Odomkol oba bľachy, dvere zavrčaly, ako by sa vysmievaly zlodejom. Do nosa bije vôňa dobre opatreného zbožia, ktorého sú plné skrine, rozostavené popri stenách.

Zaboril sa rukami do vľajšej pšenice. Obzrel sa ako zlodej, no sypáreň zavretá, nik ho nevidí.. Vzal miešok a zaboril hlboko do pšenice.

„Tak!“ oddýchol si, chytiac sviecu do ruky. Svietil po kútoch, či niet nič podozrivého. Ťažké brvná, z ktorých je srub i sklepenie, sú celé, nedotknuté. A železné futro na dverách odolá každému náporu. Ostatne zazrie tu i tu, či sa niekto nebude dobíjať, miešok tiež nenechá vždy na tom istom mieste. Zhasil svetlo, zamkol zámky, ťažké kľúče zavesil na remeň. Už ich viac beztoho nepopustí.

Vyšiel ešte pozavierať vráta. Popred dom ide akási žena.

„Kde to horelo?“ pýta sa jej.

„Nikde. To Kubíkovci pálili slamu vyše dediny.“

„Akú slamu?“

„Umrel starý, nuž zpod neho.“

„A načo?“

„Aby sa cholera spálila. Richtár, že slamu spáliť zakaždým.“

„Čo nevymyslia!“

„Veď hej. Aspoň keby to na osoh: ale čím ďalej, tým horšie.“

„I to bolo dobre. Aspoň som si ich zariadil. Môžem už spať bezpečne,“ myslí si, vchádzajúc do izby tmavej, studenej.

VIII.

Eva strávila zasa noc bez sna, prehadzujúc sa na posteli. Dorážaly k nej stony a výkriky chorého, ktorý mal noc ešte horšiu ako predošlú. Aké to pre ňu muky! Ako by s každým stonom bola vyletela dula z tela uboleného. Nad ránom sa stíšil. Vyskočila z postele, ide do izby. Oči má zavreté, bojí sa prejsť tmavým pitvorom s očami otvorenými: zdá sa jej, že duchovia nadzemskí sa v ňom hmýria. Vstúpila do izby, dych jej sekol...

Na posteli on, horeznačky, s očami zatvorenými. Dve tmavé jamy škeria sa na ňu, sťa by byly vypité. Ruky popri tele, každá žilka označená belasým pásom. Obraz, skutočný obraz smrti. Mať sedí na lavici, má prisadnutú kúdeľ, ale nepradie. Opretá o stenu drieme s naklonenou hlavou. Eva hľadá na posteľ — hľadá, či nepostihne nejakého pohybu, ktorý by svedčil o živote. Slzy jej zakrývajú zrak obláčkom. V tej tichosti hrobevej čosi puklo. Čajsi stôl.

Pristúpila k nemu, strežie, lebo zdá sa jej, že teraz- teraz sa rozhodne... Predsa sa hruď ešte hýbe, nevyhasol z nej život. Mať sa navázila nabok; len- len, že nestratila rovnováhu a nepadla. Strhne sa, oči spaním zmámené upiera na dcéru. Biela postava konča postele, vysoká, štíhla, bledá: tak si predstavuje dedinská povera smrť, že si chodí po chorých.

„Chod!“ kýva jej mať. „Spí — choď spať!“

Chorý otvoril oči, nespúšťa ich s nej. Nepoznáva jej.

„Otec?“ šepce viac sebe.

„A ma neznáš?“ Naklonila sa mu skoro nad tvár.

Oči blúdia po jej tvári s akýmsi obdivom, sťa by chodily na nepovedomých miestach. Zastavujú sa na každom záhybe. Začínajú sa upamätávať, sú trochu živšie!

„Eva!“ zašepkaly pery. „Chod' spať.“

Schvátla mu ruku, biednu a studenú. On zavrel oči. Vrátila sa do komory.

Ráno, keď jej slnko zasvietilo do komory, akási nová úfnosť zobudila sa v nej. Chorý leží bezvládný. Dopytuje sa tuho na otca. Nemyslela veru, že on otca tak ľúbi. Tak málo prezradzoval k nemu lásky, a konečne i úcty.

„Dovediem ho, dovediem — a čo bych život dala za to.“

Húta, vymýšľa spôsoby, ako by ho prehovorila najskôr. Vie, ako mať

pochodila, keď bola uňho. Ona pôjde cestou inou — dlhšou, obťažnejšou, ale istou...

Nepozorovane sa vytratila. Nesverila sa ani materi. Tá by jej iste nedovolila. Možno, i nahnevala by sa. A ona je istá, že ak niečo, príchod otcov chorého uzdraví. Plán má odvážlivý, ale cieľ je hoden i takých obetí...

Maslička žasla, keď videla vchádzať do dvora richtárovu dcéru.

Ešte nikdy neboly spolu, ich chodníčky sa nikdy nekrížovaly. Stránily sa jedna druhej. Bočily od seba, ale viac z predsudku. Eva sa jej bojí: pred Zimovou dcérou nešiel veru nikto Masličku vychvalovať; čula na ňu samú hanu. Doma jej vôbec nespomínali, až donedávna. Okrem toho, keď sa náhodou stretly, Maslička nepozrela na ňu nejako vlúdne, takže Eva sa jej naozaj bojí.

I teraz ju víta pohľadom spurným. Ale predsa sa len mierni, sama nevie prečo. Azda že vidí takú plachosť u hosťa, neistotu a neschopnosť. Nevidno ver na Zimovej dcére, že by prišla sem s nenávisťou alebo s opovržením. Takto sa nedrží, kto chce urážať.

„Čo si nám doniesla?“ pýta sa jej prívetive, ako len môže. „Akože ťa volajú — Zuzka?“

„Aha — Eva! Ved' som zabudla. A ty si ešte nebola u nás. Mala bych ti darovať vajce.“ I usmiala sa, len aby rozohňala rozpaky u Evy.

„Ešte som nebola,“ odpovedá Evka hlasom stiesneným. „Nebolo tak po čo ...“

„Veru! I zakazovali možno,“ na to Maslička, hodiac na ňu okom.

„Mne nie. A kto?“

Masličkino podozrenie odpadlo. Jej pohľad i hlas svedčil o úplnej úprimnosti.

„Hej, nebolo po čo. Máš pravdu, nebolo. Ba čo ťa sem teraz donieslo? Viem, že nie pletka.“

„Prišla som vás prosiť...“

„Prosíť!“ Toho slova nečakala. „A čo prosíť? Dlžní ste už nie; vyplatili ste, čo bolo. Už vás nemám v moci.“

„Oj, vy máte veľa v moci. Keby to ja!“ Hľadá na ňu s obdivom i úctou. „Keď vy poviete starému. „Keď poviete strýkovi Sýkorovie, aby šiel do nás, pozrieť, čo sa mu so synom robí: ja viem, že vďačne slúchne.“

Maslička sa zamyslela. Musí sa posbierať, je prekvapená rečou i spôsobom

Zimovej dcéry. Treba si pevne zastať, lebo zdá sa, že pôda, na ktorej stála, začína sa otriasať. Ani nevie, čo odpovedať nanáhlo.

„A načo by tam bol?“ pýta sa po chvíli.

„Veď je to jeho syn!“ zvolala Eva a hľadí jej úprimne do očí. Bázeň i okúňavosť zmizly. „Srdce to rodičovi káže. Tam mu leží; ani sem, ani ta — čaká otca. Ako by sa potešil, keby ho zazrel! I vyzdravel by možno od radosti. A ak by i nevyzdravel,“ doložila tichším hlasom, „aspoň by spokojnejšie umrel...“

„Hm,“ diví sa Masliačka, pokyvujúc hlavou. „To za otcom toľme! A prečo odišiel od neho?“

„Ako by neodišiel, keď otec...“ Nie, s tejto strany nemožno, začne hneď s druhej. „Keby ste vedeli, aký je to kríž, keď idú vernú lásku trhať! Odišiel preto od neho, keď otec tak... Akože lásku roztrhneš — iba ak i srdce vydrapíš! A strýk tak chcel... Ale sme my vina? Veď možno i nám by bolo lepšie, keby sme sa neboli sňali. Mohlo nás minúť toto. Išla by, za koho by sa trafilo. Ale my už tak nemôžeme. A tu nás trhajú. Oj, keby ste vedeli!“

Masliačka sa díva v prekvapení na ňu. Ona, že to naduté dievča, horenos: a tu také úprimné. V rečiach i pohľade má čosi, Čo ju veľmi dojíma.

„Viem, moja dievka — viem,“ odpovedá jej tichým hlasom. Ani tvár už nie je chladná, i oči pozerajú na Evku súcitne. „Oj, viem, ako je to — viem ja ešte viac. Kebys' to zas vedela ty! Vás iba druhí čo trhajú, ale vy sa nedáte. Ale pováž si, keby sa on dal odtrhnúť, alebo keby zo svojej náuky... Nuž, keby si tak naraz vzal inú za ženu!“ Sňala oči s Evky a trochu sa odvrátila, i hlas sa zavlnil. „Inú by si vzal, teba by nechal: ale už nie takú, ako ťa našiel — ale bez venca. Rozumieš, čo je to? Bez poctivosti, dievka! Ľudia ukazujú na teba, vysmievajú sa, nik nepoľutuje, každý zneváži... Ty sa ukrývaš a len ako ukradomky prebehneš po ulici. Ani do kostola nejdeš — nemáš čo dať na hlavu. Veniec ti sňal, čepca ti nedal. To kebys' vedela — to!“

Sklonila hlavu a mädlí si zásteru. Na hlase poznať, že city sú vzbúrené. Eva je ohlušená; vie, na koho Masliačka cieli. Nemôže prerieť slova, akási tieseň padá na ňu.

„A ešte ti poviem čosi,“ pokračuje Masliačka, šuchnúc si zásterou po tvári. „To tiež nevieš ešte. Ty na potupu sveta sa ukrývaš, a on oddatý je s druhou. Chodí si pyšne, má všade úctu, lebo priženil sa na bohatstvo. On je poctivý, iba ty, iba ty... Ani nepozrie na teba, keď ťa stretne; možno, keď ho nevidíš, spraví si posmech. Alebo ťa obíde, len aby ťa nevidel a zabudol na teba.“ Tu zasa schýlila

hlavu a mlčí. „A ona — ona!“ zvolala, pozrúc na Evku tým dávnyim spôsobom. „Ako sa pýši, že je lepšia, že je poriadnejšia! V kostole si sadne do prvej lavice. Alebo ako uskočí, keď si máš ty sadnúť k nej!“

Eva hľadá na ňu s obdivom; vidno, že ozaj nechápe všetko, čo tu čuje. Je to také nové! Vidí iba to, že každé slovo je pravda, že každé sa zrodilo v ťažkom kríži.

„Ty to nevieš, nevieš!“ A pozerá skúmavo na ňu. Chce ju azda prezrieť — roztvoriť každý záhyb duše. A po dlhom mlčaní doložila: „Nech ťa Boh chráni, abys' to kedy zvedela!“ I hľadá na ňu okom zaroseným, vľúdnyim.

Eva je otrasená nielen týmto, ale i tým, čo v tieto dni zažila. Je vnímavejšia. Toto zakončenie hlboko ju dojalo. Sila neodolateľná núti ju vyplakať sa na prsiach tejto navštívenej ženy. Složiť na ňu svoje stesky, žiale. Vrhla sa k nej náruživě a schvátila ju okolo hrdla.

„Co ti je, dievča? Čo sa ti stalo?“

„Keď je mne tak Túto, tak...“

Maslička nemôže odolať. Vinie k prsiam rozbúreným Zimovo dieťa... Toto sa jej nikdy neprisnilo. A akosi jej je i voľno, ale i žiaľ. Prišly jej na um dávne roky, keď tiež bola takáto: neskúsená a čistá. Tiež hotová plakať za pletku, lebo nebolo veľkých príčin. A túli k sebe ten svoj obraz z dávnych rokov, čistý, nedotknutý.

„Keď som ťa vídala, vždy mi prišiel na um môj Janko, i všetko, všetko. Neraz mi šlo srdce puknúť, neraz som bola rozsrdená. Bála si sa ma — čo?“

„Keď ste vše tak pozreli!“

„Mať ťa nestrašila mnou?“

„Tá nikdy nespomenula. Keby mať vedela! Vy ste ako ona. Ja vás obe, obe...“ A pritisla svoje uslzené líce k Masličkinmu.

Sedely dlho bez slova. Sladko im takto vypočinúť si...

„No, a teraz, dievča, choď domov. Sýkoru pošlem; len neviem, či ma ešte slúchne. Ak nepríde, mne viny nedávaj. Ja ho pošlem. Tak!“ Stisla jej tvár medzi obe dlane. „Veru som sa nenazdala, že sa takto poteším. Ako mi je ľahko!“ Keď ju vyprevadila na ulicu, ešte sa jej spýtala: „A prídeš ešte?“

„Oj, ja prídem.“

Keď zachodila za uhol susedovie domu, musela sa obzrieť. Veselý, jasný pohľad hodila k Masličkiným vrátam. V nich stojí ona s tvárou červenou a utiera si oči. Usmialy sa na seba.

Eva pozabudla na všetko, i na Jurka. Takej spokojnosti dávno necítila. Je ako by očarená.

Pred vrátami sa zastavila. Prichodí jej na um, čo sa dnes všetko stalo. Už nie je tá, čo odchodila z domu... Zdá sa jej, že medzi dnešným ránom a touto chvíľou leží dlhý vek, plný udalostí veselých i smutných — najviac smutných. Koľko prežila! Ako pozrie na otca? Či bude môcť tak, ako hľadievala? Pane Bože — ako ozaj pozrie naň? Či jej nevyčíta hneď z očí, čo ona všetko vie?

Vstúpila do dvora s veľkým strachom. On je tam — reparuje čosi na pluhu.

„Kde si bola?“ volá na ňu od práce.

Ona klopi oči — za svet by ich naň neuprela. Umrela by v tú minútu.

„No — akéže to máš chodníky?“ žartuje on, pristúpiac k nej. Chcel by ju rozveseliť. Lúto mu jej, že toľko znáša pre Jurka. „Čože nepovieš? Ha?“ Drží ju za ruku a druhou rukou nadvihuje jej tvár. Hlboká červeň rozlieva sa po nej a horúčosť. Srdce zamiera strachom. „Ľaľa, ako sa zapálila! Kdeže si ozaj bola?“

„U Masliakov,“ Šepla a z oka jej vypadla slza.

„U — u...“ Nedopovedal. Stojí bledý pred ňou. Pustil ju zaraz, vysadol mu pot na čelo.

„Naníčko, nehnevajte sa. Ja som šla...“

„Dobre. Chod' k materi.“

Odvrátil sa. Nezazrela mu tvári. Splašená vbehla do kuchyne.

„Mamo, ja som bola u Masliakov!“ A pritúlila sa tesno k nej.

„Čo si to smyslela! Keby zvedel otec!“

„Už vie.“

„I toto ešte — i toto!“ zhrozila sa mať.

IX.

Richtár sa vybral siať oziminu. Prvý raz odchodí do poľa, čo cholera panuje.

Treba, aby odišiel z domu. Nechce sa stretnúť s dcérou po včerajšom výstupe. Nechce ju ešte raz uraziť, donútiť, aby sa červenala do krvi. I ona ukrýva sa pred ním, uteká, ako by bol iste utiekol syn Noachov, spatriv hanbu otcovu, keby ho otec sám nebol odpudil od tvári svojej.

Zvony vyzvávajú, on kráča pri ornom vozíku. Piskot koliesok mieša sa s posvätným hlasom zvonov; tak, hľa, sa miešava slávnostné so všedným. Ide popri dome, skoro novom ešte. Pred ním sedí dvoje detí, neumytých, neučesaných. Vypekajú sa na slniečku a nevinne pozerajú na svet. Dojímajú ho veľmi.

„Kde sa to vrhne vo svete, čo si to počne? húta, pozerajúc na detváky.

„Kto vám je doma?“ prihovára sa im, zastaviac kone.

„Terka je sama,“ odpovedá chlapec, čosi väčší.

Otvoreným oblokom vyšinulo sa poprsie nasej Durule. Vtiahla do rehákovského vymretého domu. Riadi, gazduje, rozkazuje, i poslúcha do dobrej vôle. Ludia sa nepýtajú, akým právom rozpiera sa v cudzom dome; ani ju neohovárajú. Vychvaľujú dobrý skutok, že sa zaujala opustených detí.

„A kde ti je otec?“ pýta sa richtár, hľadiac chlapca po hlave.

„Povedz, Janičko, strýkovi — povedz, môj syn drahý!“ posmeľuje ho Durduľa.

„Tam,“ ukazuje dieťa do neba. „A večer sa díva do izby...“

Totka mu ukázala na nebo, že tam je otec. Chlapec videl mesiac — na ten si myslí, že je to otec.

„A mať?“ pýta sa dojatý.

„Mať búva!“ zvolalo dievčatko, menšie od chlapca. „Taktó!“ Priložilo dlaň na líce a naklonilo hlavu.

„Ach, Bože drahý!“ ozvala sa Durduľa polo k nim, polo k richtárovi. „Dobre vám je do tých čias, kým nezviete, čo vás zašlo...“

„Veru, veru,“ prikývol richtár. „Len ich opatrujte, Katrena. Nenechajte ich opustené.“

„Ale by mi dalo moje srdce?“ vykrikla, udrúc sa v prsia. „Veď by ma Boh

skáral, časne i večne! A trochu sme i v rodine, i deti sťa anjeli. Ani raz že by ma nahnevalo. Ach, šťastie, že to aspoň nevie, čo sa robí. Ale keď podrastú!“

Richtár šibol kone a kráča ďalej.

„Veru šťastie, kým ste malé! I moja nevedela, kým bola malá... Čo si myslela, keď som sa jej spytoval? Čo si myslí teraz — a čo si bude myslieť, keď ma zas vidí...“

Z myšlienok ho vytrhol bača, ktorého stretol vyše dediny. Chlapisko zdravý, červený; ruky i tvár vybelené. Najradšej by ho bol obišiel, keby mohol. Nemá vôle do reči a ešte s bačom, vždy veselým.

„Ktože umrel včera cez deň?“ pýta sa bača hlasom stiesneným. Čaká dychtively; bojí sa, že čuje meno, ktoré mu je drahé. Richtár mu menoval jedného mŕtveho.

„Á neochorel niekto?“

„Iba jeden. V noci neviem, či niekto.“ I menoval mu chorého. Bača cíti uľahčenie.

„Azda prestane — predsa je už nie toľko... A ten váš, či Sýkorov?“

„Akosi len rovnako. Azda vyjde,“ odpovedá richtár.

„Ale ja bych nedbal“ — poškrabal sa za uchom medzi vlasmi, vymastenými — „viete, máme na salaši vlka..“

„Čo zasa?“

„Takého o dvoch nohách. Ozajstný chvatne od kraja, dojku-nedojku: takýto najradšej jarky. Dve skapaly predvčerajšej noci. Prepadnúť sa neprepadly — z nášho salaša nikto: z druhého niektorého — ani tam, nečuť, že by boli takí vtáci. Ktosi z dediny nás navštívil. Lenže nás psi nezobudili!“

„No, o tom sme tiež neslýchali u nás. A na koho myslíte?“

„Nuž my sme hneď skrúcali sito...“

„Ale choďte s vaším sitom! To vám už povie!“ zvolal so smiechom.

„Ej, bysťubohu, hej! Svätý Peter, svätý Ján, povedz... Ani sa nehýbalo, iba kdesi na desiatom mene.“

Na Paráka sa trhlo, že nám vypadlo z ruky. Pamätajte, u Paráka bude aspoň koža.“

„Ak bude koža — bude i jarka! Ale povedáte, predvčerajšej noci. Cez včerajšok a zavčerajšok kdeže budú jarky! Čo ste neprišli zaraz?“

„Ej, ba nie, richtár. Taký vták za horúca prekryje. Zavčerom by ste ho našli košícky plieť a v celom dome nič. Zakopal ich niekde v hore a sedel doma ako

prikutý. Včera možno varil už plúcka. A dnes pošlem mu Durdul'u do kuchyne, ohňa požičať. Ak ich zajal, už iste bude mäso v hrnci. Len sa obráťte — večer vás možno bude treba. A možno mu sám hnáty polámem.“

Richtára toto vytrhlo z ťažkých dúm. Rozmýšľa nad týmto zvláštnym prípadom.

Je istý, že krádež nespáchal Lomničan. Jarku zajat', to nie. Krádež taká je v Lomnici nie v móde. Darmo je — i krádež podlieha móde. V jednej obci sa kradne statok rovno zo stajne — tam najviac kravy, inde kone, alebo voly. Inde zas pľundrujú sa záhrady a sady, ledva sa ovocie zaviaže; lámu sa mladé štepy. Inde zas milujú včely — vec veľmi bravúrna. Lomničania sú veľmi zbabelí. Tí kradnú iba v poli. Podhrabe sa v noci záhon švábky alebo sa kradnú snopy z krížov — i to tak, aby gazda hneď nezbadal, že mu v krížoch iní gazdovali. A všetci bez rozdielu obkrádajú obec — lebo vraj „to je naše“, najmä hory. Starý Sýkora vedel by o tom viac povedať. Sťať jedl'u, odviezť ju a složiť na píle — všetko cez noc; to je ešte nie veľký fígel'. Ale na salaši jarky — nie, to je nie Lomničanova robota!

Richtár vynechal iba jednu vec. Tú, že mimoriadne časy učia človeka mimoriadnym veciam. V takom zmätku, akého narobila cholera, ľahko sa nájdu, čo koristia z rozstrojenia spoločnosti. Ostatne vec ho veľmi nezaujíma. Má on na čo myslieť — má!

„Ako dávno sa to stalo, húta za pluhom, človek by myslel, že je už pokoj, a tu naraz pokuta!

Naučil sa pokladať Masliačkinu vec za odbavenú, zabudnutú. On aspoň už zabudol. Hriech sa stal, ale predsa napravil. Ved' nezostala tak, vydala sa za Masliaka. Ona možno nezabudla, ale svet zabudol, a on tiež si namyslel, má právo zabudnúť. Pomstu čakal dávno, a pomsta nevystala. Ved' prečo mu požičala peniaze? Kolké časy ho držala v strachu o dom, gazdovstvo i o postavenie v obci. Či to nie dobrá pomsta? I vyhnať ho chcela z gazdovstva: a bola by, nech sa nezachráni ... Nuž môže byť spokojná, dosť sa ho na- prehánala. Keď sa vyslobodil, bol by už za výskal — ale sa bál výskať: časy sú neisté, trasieš sa nad najhorším, čo máš — nad životom. Tu choroba hodila mu Jurka, jeho pýchu... A tu sa striasol. Šípil, že i to pomsta — ale už nie od nej. Inú ruku tam videl.

Či v tom nebolo vidno tiež pokutu, keď Sýkora zakázal synovi mať známosť s Evkou? A to pre to isté, prečo on opustil Masliačku — pre chudobu. Áno, jeho

dcére hrozila taká chudoba ako Masliáčke, kým bola u otca. Hľa, i v tom bola tá mocná, tajomná ruka... Videl ju, cítil ju — odtiaľ tá zronenosť. No i to minulo. Jurko dokázal väčšiu stálosť, ako on u svojej prvej milenky.

Nuž dosť vytrpel strachu, a strach je krutá pokuta!

Začal sa úfať, že na tom prestane. Zmýlil sa. Pokuta prišla, keď jej nečakal, s tej strany, odkiaľ nemyslel. I väčšia, ako si predstavoval. Nad jeho hriechom pýri sa jeho dieťa! Už je dosť. Ale z toho nasleduje zas nový trest: musí sa jej vyhýbať. Nesmie už nazrieť do jej očí, z ktorých mu žiarila detinská láska. I dôvera podkosená náhlym uvedomením. Dôvera, ktorá medzi otcom a dieťaťom je nezbytná. Doterajší pomer je zrútený — čo bude nasledovať?

A nový hriech má na svedomí. Duša dieťaťa nie je tá, čo bola. Ofl'uskol ju brudom svojho hriechu. Duša tá vyhnatá je navždy z raja nevinnosti — okúsila so stromu vedomia. Vedomie jeho hriechu sotrelo s nej pyľ nevinnosti.

A kto môže povedať, aké muky znáša jeho dcéra? Veď i ona túži za pohľadom otcovým — ona tiež azda túži za starou dôverou. A nesmie sa privinúť k nemu, musí utuľať v sebe mocný hlas srdca.

To všetko cíti, robiac brázdou za brázdou. Áno, precítil veci, ktoré pero nepoloží nikdy na papier. Bolo by mu uľahčením, keby sa mohol sveriť niekomu, keby smel prosiť od dcéry odpustenie. Ale či sa jej smie zdôveriť, smie ju prosiť? Veď tým vtiahol by ju ešte hlbšie do mláky.

„Čo robíš? Kde sa hodiš?“ pýta sa sám seba. „Ako by bolo dobre, keby ma nebolo na svete.“ A to sa mu zdá skutočne jediným východom. „Keby tak cholera! Veď koľko ľudí pomrelo — užitočnejších na svete..“

„V čom som ja užitočný?“ predkladá si otázku. Hľadá tú postať, ktorú zaplnil. V rodine? Hľa, kam priviedol rodinu. Je pohoršením dcére. Rozmnožil azda majetok? Nie, ešte ho načal. Len-len, že ho nerozhádzal.

V čom teda, v čom? V obci.

Áno, veľa si zakladal na tom kedysi. Pokladajú ho za prvého richtára v okrese. A Čo vykonal? Zveľadil majetok obce? Ono je pravda, šanoval občanov. Len preto reparoval mlyny za svoje peniaze. Ale čo dosiahol? Práve opak toho. Seba zamočil do dlhov, a teraz obec musí mu splatiť naraz, čo by bola po čiastkach. Nuž, to je tá dobrotá?

Alebo ju azda mravne pozdvihol? Sú občania azda menší egoisti, menší korheli, menší zlodeji?

„V ničom, v ničom,“ hrmí mu mohutný hlas v duši. „V ničom si nie užitočný...“

„Ale si ho vezmem sám, ten život? Sám?“

Zhrozil sa takej otázky. Akú hanbu by uvalil na seba a nadovšetko — na dieťa! „Nie — nie...“

A tu sa ozval uňho iný hlas.

„Iní tiež tak porobili, ako ty: a majú pokoj. Žijú si, ako by boli celkom spravodliví. I šťastní sú na svete. Ani raz nevzdychnú: ‚A odpusť nám naše viny... Ani len raz nehne sa svedomie...‘“

„To spí,“ odpovedá si sám. „Spí, ako spalo moje. Ale sa prebudilo, a už nedá sa utíšiť — nedá.“

„Ale prečo trpí i dieťa? Ja môžem — zaslúžim. Prečo trpí i nevinnosť?“

Tu už nenachádza inej odpovede, ako známu so Starého zákona: „Do tretieho i štvrtého pokolenia...“

Tak, hľa, s neho prešla hniloba na rodinu, na obec, na všetko, s čím prišiel do styku. Sám sebe sa hnusí, sám na seba jeduje. A hnev prenáša, na koho môže — na Masliacku.

„Prečo to urobila? Čo sa previnilo moje dieťa? Čo ho vábila, čo to nastrojila?“

Krv mu zovrela, bol by hotový krvavo sa pomstiť. Ani už nemá pokoja, zem nechal zemou a berie sa do domu.

Žena sa podivila, že sa už vrátil. I zľakla sa, lebo vidno, i zrno dovezol domov.

„Nie si chorý?“

„Ej, chorý, chorý, dumá on. ‚Keby to bola choroba, ako si myslíš!‘“

Šiel rovnou cestou k Masliacke.

„Čo chcete ešte?“ zvolala, vidiac ho zdiveného. Naľakala sa, takto ho ešte nevidela.

„Čo chcem? Spytuj sa ešte, čo chcem. Nevieš, čo si urobila? Čo si mi skynožila dieťa?“

„Ja? Ja som jej nič... Čo sa jej stalo?“ pýta sa s takou účasťou, s takým strachom, že richtár sa diví, kde sa to u nej berie. „Azda ochorela?“

„Čo si jej povedala? Povedz! Čo si jej povedala?“ zvolal, zalomiac rukami.

„A čo? To už dávno vie... To už dávno vie... To už mohla vedieť dieťaťom.“

No ešte dieťaťu sa zatají, ale tu odrastenému! Ak i nevedela, kedysi musela zvedieť.“

„Ale prečo teraz, prečo tak náhle? Aspoň niekoľko dní ešte... A tu hneď. Oj, ty nevieš, aký je to hriech!“

Prešly ho všetky úmysly na pomstu. Zostal v ňom nekonečný žiaľ.

Čo si chcela? Mňa poraniť — vyvrátiť si sa chcela! A na ňu sa sviezlo, na ň...“

Maslička prvý raz hľadá naň so súcitom. Chápe jeho nešťastie.

„Nie — u mňa pomsta zastydla. Čo tu bola ona — ja som zabudla na všetko, i na tú krivdu. Ale keď sme boly zoči-voči, nadišlo ma tak. Nuž, vytúžila som sa jej; bolo mi hneď ľahšie. A tak sme sa vyplakaly obe...“

„Načo si to robila — načo?!“ A chytá si hlavu, lebo mu v nej hučí. „Či si ju nemohla ušanovať od tej, od tej hanby? Nevieš, že jej pri mne bude ako na mukách? čo si to robila?“

Nehľadá už výhovoriek, nevytýka mu, nevyhadzuje na oči. Ľutuje, že je vinná toľkého súženia. Neprosí — mlčí. Tak sedia zas, obťaženi bôľom i trudnými rozpomienkami. Obidvaja veru, obidvaja nesú svoj podiel — každému sa dostalo.

Na richtára zasadla akási tuposť. Ľahostajnosť by to bola, keby sa srdce nestriaslo ešte pod rozjatrenou ranou. Ale hneď precitol. Vrzly dvere, pri nich stojí Eva, bledá, smutná...

Dal by všetko svoje, keby ho toto bolo obišlo.

I Eve zamrelo slovo na ústach. Tu je otec, zničený nešťastím. Hodila by sa mu k nohám, prosila by ho, sklonila hlavu na jeho prsia — ale ako môže? Veď by ho urazila, keby ho začala odprosovať. Nevie, nevie, ako by sa to dalo napraviť. Život by dala, keby sa mohlo odstať, čo sa stalo...

On vidí iba svoj hriech a jej nešťastie. Nevládze už nieť tej ťarchy sám. Neúprosný zákon ho núti hľadať dušu, ktorá prevezme diel ťarchy. A tá duša môže byť iba ona... Vstal, urobil krok — ten ho stál viac, ako smrť sama. No ona pobadala, čo chce otec. Už stojí pri ňom a kladie jeho ruku k svojim ústam.

„Dievka moja — nehneváš sa?“ V tom bolo i vyznanie viny, i odprosenie. Takej polahody nezažil nikdy. Okriala duša pod tými divotvornými slovami.

„Ale ja — ja bych sa hnevala?!“ A kryje tvár na jeho prsiach a plače náruživé. Jej slzy ako by i jemu s duše smývaly všetku tú trosku i brud — duša ako by bola čistejšia, prepálená...

A keď mu je tak voľno, nemôže si odoprieť, aby nepozrel do tých očí,

z ktorých hľadievala naň duša čistá. Podvihol jej tvár — ona už neklopí oči, nezalieva sa rumencom. Divno — už sa prestala báť jeho pohľadu...

A on hľadá ten pohľad, hľadá. No to sú už nie tie oči. To je už nie ten pohľad devy.

Zabolelo ho, že on sám ho zahnal kamsi...

X.

Čo hľadala Eva u Masličky?

To, čo prvý raz. Jurko tak túžil za otcom, každú chvíľu ho očakával, pri každom Šuchote myslel, že to on, a rozčúlený načúval, dvíhal sa a zas padal do perín a ľútosť vzdychal: že Eva nemohla sa už na to dívať a šla ešte raz k Masličke upomenúť ju na sľub.

Richtár teraz už zvedel od dcéry, že Maslička nie je na vine.

„Stalo sa, už sa neodstane. Ináč sa beztoho nemohlo stať.“ Upokojuje sa, ako každý, kto sa upokojíť musí.

I teraz sa pýta chorý Evky: „Kde je otec?“

„Išiel siať — nemôže prísť. Bojí sa, že padnú suchá; tak sa ponáhľa.“

Takými to výhovorkami ho musí častovať. Učí sa pomaly cigániť. Zprvu vymýšľala jednoduché výhovorky — teraz sa už chytá i složitejších. Lebo zprvu ešte uveril, uspokojil sa i hlúpu výhovorkou — teraz je už nedôverčivý. Musí byť výhovorka veľmi súca, aby sa dal podviešť. A pritom všade jej podkladá zlé úmysly, vo všetkom ju upodozrieva.

„Hej, išiel!“ odpovedá, celkom ako rozmazané decko, so zvláštnym nosovým prízvukom. „Lebo ja neviem, že náš otec nesejava oziminy?“

„A ako by bol bez oziminy?“ pýta sa Evka. „Veď musí siať.“

„Ale iba zpolovice. Do svojich zemí seje jarinu.“

Ozaj divné, že i pri chlapectve v niektorých veciach pamätá i takéto podrobnosti. Často prezradí veľký bystrozrak.

Hľadá naň bokom, v čom sa tak zmenil, či choroba nepostupuje. No on zbadal tento pohľad. Už ju upodozrieva, že mu čosi zatajila.

„Vy ma cigánite!“ zvolal prudko. „Nikdy pravdy, iba cigánstvo. Vy si mívate, že ja som blázon. Že ja uverím... Otcovi ste ani neodkázali. Nechcete ho pustiť — a ja na posteli... A kto ma to drží? Ideš!“

Trápne sú jej jeho blúznenia, ale ešte trápnejšie, keď sa dostavuje čisté vedomie. Hneď o otcovi. I v blúznení ho spomína. Eva už nenávidí starého pre toľkú ľahostajnosť.

A aké prekvapenie! Starý Sýkora ide k nim...

„Predsa je nie taký. Predsa má ešte cit!“ Beží proti nemu pod stenu. „Eaľa, neborák, aký je zmenený!“

A ozaj je zmenený, a nešťastný! A keby sa mohol vytúžiť, čo myslí — koľko srdcu, i bôľu, i zúfalstva! No ústa sú nemé, len tvár a oči...

„Ach, keď ste len prišli!“ volá mu Evka. „My vás tak ťažko čakáme. Každú hodinu vás spomenieme desať ráz. Už sme si, že neprídete. A ono — chvalabohu!“

„Čo chvalabohu — čerta chvalabohu!“ zvolal divo. „Vy ma čakáte?“ usmial sa zlostne.

„Od troch dní už naisto.“

„Čo — od troch dní!“ A tu sa zamyslel a oči mu zablysky. „Od troch dní? Ako od zavčerajška večer — ha?“ A s celou duševnou silou sbiera myšlienky.

Ťažko ich posbierať. Rozprchly sa, ako keď výstrel zhrmí nad krdľom poľných vrabcov. Málo chýba, že nerozprchnu sa naveky. Že neroztratil sa i s rozumom, i smyslami, i životom... Ťažký úder dopadol naň, razom, nečakane. Zavčerom večer ešte všetky peniaze boli v jačmeni — do jačmeňa ich bol preložil — a teraz ani jačmeňa, ani peňazí. Neveril by sám sebe, keby z fundamentu nebola vyvalená skala. Zloději sa vkopali do sypárne. Vynosili jačmeň, s jačmeňom vzali i poklad. Iba dnes zvedel, včera ani pri sypárni nebol. Prvý raz zameškal svoj poklad navštíviť. Azda už včera bol odvlčený.

Vybral sa k richtárovi. Keď si richtárom, tak hľadá, pomyslel si. Bežal bez rozváženia ako stroj. Zabudol na syna, i všetko. Ale keď Eva vybehla proti nemu, uradovaná, že prišiel, zvláštne myšlienky skrsly v pomýlenej hlave.

„Spomínali ma, čakajú ma tri dni — prečo?...“

Prišlo mu na um, čo všetko sa medzi nimi stalo. Syna mu odvábili, Mojžiša zastali, Masliačku odhovorili od neho — vo všetkom mu škodili. Ukázali mu, že sa nedajú, že ho pozavrcajú. Mívali si, že pozlotky prijme syna do domu i s nevestou. Dali ho volať. A keď neprišiel, ktovie, či ho neprobovali prinútiť.

Drží sa tej myšlienky, ako sa chytá stebľa, kto sa už topí. Veru, že peniaze nájde ukryté v armarii richtárskej.

„Nuž čakali ste ma, čakali?“

„Kdeže nie!“ zvolala Evka.

„A richtár je doma?“

„Teraz vyšiel kdesi.“

„A včera bol doma? A zavčerom?“

„Ja neviem.“ Má pravdu. Otca nevidela od zavčera rána. „Dnes oral.“

Oral?“ pyta sa starý. „A kde?“

„Medzi jarkami. Na horekoncovej.“

„Nuž niet ho doma? No — prebehni, dievča, poň, prebehni. Ja ho dočkám.“

A sadá si na prah dverí.

Evka nevie, či ona blaznie, a či starý.

„A nepôjdete do izby? Ten vás čaká. Toľme vás spomína!“

„Nuž hoci i do izby. Len utekaj. Zavolaj ho, zavolaj!“

Vošiel do izby. Bola v nej richtárka, ale ako ho zazrela, nepozrela naň. Bez slova odišla do kuchyne.

Obzerá sa po izbe, či by nevidel niečo. Niečo, čo by viedlo na stopu... Čo len kus plátenka z mieška alebo niečo. No izba je ako inokedy. Ba nie. Posteľ je odpravená, na nej leží...

Prizerá sa mu tuho. Pohľad ten zahnal na chvíľu iné starosti. Veru ledva by ho poznal, keby ho videl takto inde.

„Chorý je — predsa je chorý, dumá. Ja, že len tak odkazujú...“

„A ste prišli, ňaňo?“ zvolal Juro, zodvihnúc hlavu, šťastný úsmev na tvári. „Keď ste len prišli! Ja, že neprídete Sadnite si tuto, ku posteli, sadnite.“

V očiach sa mi mení.

Otec slúchol. Sadol si na dlhú stolicu s operadlom, priloženú k posteli, aby chorý nevypadol.

„Ja som tak rád — lebo, vidíte, mne bolo veľmi ťažko. Bolo mi neraz v noci, že už nedožijem do rána: taká slabosť! Ale ja len vždy: ešte si otca nevidel. Veru ťažko by bolo umrieť...“

„Vidíš, synku, vidíš!“ vytýka starý. „A slúchať nechceš.“

„Veď by ja slúchal vo všetkom: ale ako som mohol? A keď ste mi lásky nepreukázali. Načo ste ma silili do takej veci?“

„Nuž rob si, ako vieš.“ I zmizlo mu v tvári, čo sa bolo usadilo na ňu. Čosi takého, čo Juro nikdy ešte nepobadal. Ako by nežnosť. Teraz obyčajná tvár — zachmúrená, starosťami zaujatá. Starosťami, ktoré ďaleko, ďaleko stoja od syna. „Ja som chcel dobre. Bol si opatrený. A takto nič — zobrák naveky.“

„Ja radšej pri chudobe. Keby sme boli chudobní, bolo by lepšie.“

„Čo?“ diví sa starý. Takého slova ešte nepočul. „Čo je nad peniaze? Komu zavadzajú?“

„A nám hádam nie?“ Jurko hovorí ticho, ale s presvedčením. Veci, na ktoré

myslel sto ráz, ale otcovi ešte nepovedal. „Keby sme boli v chudobe, neboli by sme žili tak... Ved' viete, ako sme žili. Sťa cudzí! Vina boly peniaze. A z domu som musel vystúpiť — tiež len pre peniaze. Čo je na nich dobrého, keď toľko, toľko sa trpí pre ne! Ja si myslím, že peniaze sú vec vonkoncom nanič. Pre ne sa porobí najviac zlého na svete.“

„Načo by to povedal, takú vec!“ zavracia ho otec. Ináč by mu povedal, keby ho nevidel chorého. Takto predsa má ohľad. „Bez peňazí nič nemôžeš robiť, ani pohnúť. Čo krok — už peniaze. S peniazmi zájdeš kraj sveta a bude tvoje, čo sa ti zažiada. Ani do kostola nemôžeš ísť, ak nemáš krajciara na oferu. A kde by bol kostol i s farárom, keby nebolo peňazí? Zavýjali by sme ako vlci v horách, keby nie peniaze. Za ne ťa uctí každý. Dajú sa ti do známosti i takí, čo si ich nikdy nevidel. Každý ti dožičí, čo si zažiadaš, lebo sa ťa bojí. To je nie vec nanič, ale veľmi dobrá. Ja som nikoho nepočul, aby bol povedal: nechcem peňazí, nate ich, spárte alebo zakopte. Každý povie: keby ich len bolo! Všetko baží za nimi, boháč i chudobný. Oj, čo sa nabiedime, nautískame, len aby ich bolo...“

Sklonil hlavu a zamlčal sa. Nemožno mu utlačiť pohnutie. Prišiel razom o to, o čom tak oduševnene hovorí. Hodil rukou a doložil:

„Keď ti len peniaze zavadzaly, už ti nebudú. Nemám ani babky...“

„A?“ Chorý nemohol sa viac opýtať od prekvapenia.

„Ja — všetko šlo, všetko — ako keď vietor sfúkne. Ako páper, ako tráva v poli...“

Sklonil hlavu na operadlo. Celé telo sa šklbe, sťa by páraly cezeň elektrické údery. Chorý dobíja doň otázkami, no on ho už nečuje. Len tu i tu vykradne sa ťažký vzdych zo stiesnenej hrude.

Richtár sa skoro vrátil. Celý dom sa vzbúril, keď počuli, čo sa stalo. Richtár je premenený. Richtárka skočila k posteli, chorý plače, šklbe si vlasy.

Starý zabudol na svoj kríž, synovo chovanie ho prekvapuje.

„Vidiš!“ posmieva sa mu. „Prvej zle-nedobre na ne — teraz zasa takto, že skapaly.“

„Ja nie preto — oj, na čo sú mi? Ale to, že zas len peniaze. Neboli by ste prišli, keby nie peniaze. Ja som vás toľme čakal, a vy — pre peniaze!“

Starý hľadá naň spurné, nahnevaný.

Eva hľadá naň s výčitkou. „Ani do izby nechcel vojsť.“ Ale neopováži sa chorého ešte väčšmi rozbúriť.

„Na koho si myslíte?“ pýta sa richtár. „Nečujete nič?“

„Na koho? A ja viem? Každý vezme, keď stihne. Z dom' na dom sa pôjde, nik sa neobíde. Ja ich musím nájsť, musím...“

„To svoláme boženíkov. Každý v svojej ralej bude prezerať. Dievča, choď k hajtmanovi, nech ich so- ženie. A kým príde, choďte: prezerajte, prehŕňajte všetko. Keď z dom na dom — začnime u richtára. Od hlavy ryba smrdí.“

Richtár chcel Sýkoru takto zavrútiť: netušil, že ten má podozrenie. A Sýkora pochytil kľúče, dluje po truhlách, armariách, prehadzuje v izbe, kuchyni i komorách všetko. Ani pôjda nevynechal. Práve sa vrátil zo sypárne, keď sa boženíci poschodili.

„No, našli ste niečo?“ pýta sa ho richtár trpkou.

„Hanba, posmech! Keby čo nešianala... Choďte mi ho z domu!“ kričí richtárka.

Sýkora dal najavo podozrenie proti richtárovi veľmi určite. Richtár rozložil vec boženíkom, prinútil ich, aby oni ešte raz predulovali celý dom. Richtár čaká v izbe na výsledok, Eva plače v komore a richtárka nadáva v kuchyni. Prehliadka sa skončila bez výsledku.

Keď vyšli na dvor, richtár pristúpil k Sýkorovi.

„Za toto sa budete zodpovedať!“ A päšť mu zodvihol nad hlavu.

„Ja som nepovedal na nikoho.“

„Ale viem, na koho padalo!“

Do tvrdej noci chodili po dedine. Nenašli ničoho podozrivého. I ťažko nájsť. Sýkorov jačmeň je len taký ako čí druhý. A u richtára vôbec jačmeňa nenašli. Podozrenie zostalo zasa len na všetkých a na nikom.

Sýkoru už opustila i nádej, jediné, čo ho držalo. Čo má čakať? Krádež je oznámená i v slúžnovstve — ale aký bude výsledok? Kde hľadať peniaze, keď sú jedny ako druhé a dajú sa prekryť?

Vošiel do domu tmavého, studeného.

„A čo teraz?“ pýta sa sám seba. „Čo budem robiť?“

Ťažko odpovedať. Húta, rozvažuje — no nevidí nič, čo by bolo robiť. Dosiaľ bola robota jediná: opatrovať peniaze. „Čo budeš opatrovať, keď ich nemáš? Všetko skapalo — všetko!“ Trhá si vlasy v zúfaní. „Všetky starosti, všetko moja práca, moje mozole...“

„Iba tvoje — naozaj tvoje? Cudzích nebolo?“ pýta sa ho taký hlas, ktorého ešte nikdy nepočul prehovoríť. „Bola to práca, čo si ty robil? Ozajstné mozole?“

Obzerá ruku, maká, hladí — skutočne mozole. Jeho práca teda, nie cudzia. On priložil k nej ruku.

„A u iných mozoľov niet? A nie sú ešte tvrdšie? A predsa neshrnuli toľko bohatstva. Kde si ho vzal — kde?“;

„Šťastie,“ teší sa on. „Mne slúžilo, iným nie...“

Ale taký hlas nedá sa umlčať, utíšiť, ani podkúpiť. Ukazuje mu, v čom záležala jeho „práca“. Úskoky, leš, obchádzanie zákona, využitie slabostí ľudských, vykoristenie cudzieho nešťastia, zapredania cti, statočnosti i viery — to je tá práca. Koľko sĺz sa ronilo preňho, koľko kliatby ho sprevádzalo, koľko nešťastia sa zrodilo, koľko úpadkov skrslo — všetko jeho prácou... Aby on mohol povedať, že má o päťtisíc, o desaťtisíc viac.

„Čo robiť teraz už, keď nemáš nič, keď si starý?“

„Začať znova?“

Predstavil sa mu Sýkora mladý, plný sily, plný snov o bohatstve a šťastí. Robí, hrdlačí, utíska, skývraží, po troške sa vzmáha. Priúča sa remeslu — dorábať peniaze. Kupčí, klame, šudí, požičiava z úžery, berie úroky i príspevok i úrodu. Kupuje voly, dáva ich chudobným gazdom na príchovok a delí sa o prírastok. Shŕňa sumy bez námahy. Cení každého, pozerá mu do vrecka, v nešťastí mu pomáha a potom ho už drží, derie z deviatej kože, cicia z neho krv a špiky. Načúva prosbám i kliatbam s úsmevom potupným, chladným, bez milosrdenstva a bázne. Čuje sa vystatovať: „Rozlejte sa na kolomaž, blázni! Ja sa netrápim, mám peniaze...“

Jesto ešte sily začať znova — prejsť touto školou ešte raz?

„Kde sú tvoje peniaze — kde sú?“ posmieva sa mu ten istý hlas. „Čo počneš — čo?“

Sedí, hlava pochovaná v dlaniach. Začať znova? V údoch slabosť, staroba vkradla sa do nich.

„Nie — nie!“ odpovedá si sám. „Začínať znova už pozde. Keby bol mladší, aspoň štyridsaťročný — ja by ukázal! Len dvadsať rokov mladší...“

„Čo teda?“ súri odpoveď ten neúprosný hlas. „Akej roboty sa chytiš zajtra, pozajtre — keď už nie robiť peniaze?“

Nevie sám. Nemá smeru, nemá cieľa. Čo bol jeho cieľ? Peniaze. Toho sa zrieka — čo mu bude cieľom? Nevie, nevidí, čoho sa chytiť.

„Načo si tu, načo?“ kričí v ňom čosi hromovým hlasom. „Nemáš tu čo robiť. Nezostalo z tvojej práce nič, iba slzy a kliatby. Tá ťa už bude sprevádzať.“

Prežil noc takú, ktorá nemá konca; takú, že človek volá: „Svitaj, Bože, svitaj!“ Takej noci ešte nemal. Býval i chorý, nemohol tiež spať, ale od bolesti. Čo je taká bolesť oproti tomu, čo ho teraz morí? Hračka. I také noci boli, že pri zdraví nemohol usnúť: ale vtedy sa premýšľalo, koho zapliesť do siete, ako dorábať peniaze. Alebo duch lietal po nivách a živil sa nádejami. Ale dnešná noc — tá je iná.

Tu chorie duša, umiera. Nemá z čoho žiť a čomu žiť. Niet nádeje, niet cieľa...

Na svitaní vytratil sa z domu. Pustý je, mrzký, odporný ten dom — mučiareň! A vôbec čo je svet? Pustota, prázdnota. Alebo hniloba pod škruplinou. „Ako je hrozne na tom svete — načo som ja tu?“

Ide za humnú, dedina sa mu bridí. Za humnami vidí aspoň pole, hory-doly — tie nikomu neublížily ešte. „Ludia sú zbojníci, zlodeji,“ hovorieval už dávno, a hľa, mal svätú pravdu.

Oproti kráča ženská, pod pazuchou motyku, na chrbte košík. Iste ide nakopať švábky na ráno. Na každé jenie jej minie košík, obsypaná je deťmi. I teraz vedie jedno za ruku, druhému celembá hlava z košíka. To je Stehlíčka. Sýkora ju dobre zná, len nedávno zratoval ju jačmeňom... Vidno, bojí sa ho; nedbala by ho obísť, ale už nemôže.

„Pane Bože,“ myslí si on, „načo je i toto na svete? Nebolo by jej lepšie, keby jej nebolo? Robí, hrdlačí, a nemá nič; iba tú pátoru v dome. Niekedy nemá čo do úst položiť!“

Keď došla k nemu, prihovoral sa jej. Bola prekvapená, že sa jej prihovára — a ešte otázka podivná:

„Povedz mi, ty, Zuza, načo si ty na svete?“

Zastala, díva sa naň a myslí: „Pane Bože, ten sa zblaznel. Pre tie peniaze možno. Dobre — tak mu treba! Ale oči má takto ešte čisté, neponáša sa na blázna.

„A vy, Ondráš — vy mi povedzte.“

„Ja by povedal, keby vedel. Ale neviem od včerajška,“ hovorí akosi hrdo. „Preto sa spytujem, že azda ty mi povieš.“

Pustila motyku k nohám a rozhrňa skalky, nahádzané pri chodníku.

„Viete, ja som si neraz pomyslela, načo som. I tak mi bolo, že by mi azda bolo lepšie, keby ma nebolo. A neraz som i zhrešila, čo ma už radšej čert nevezme, že by už mala raz pokoj... Ale predsa je to nie tak, ako si mívame. Keď prišla táto chorela a Reháčka umrela na ňu a ostalo tých dvoje detí — taký

drobizg, nebožiatka! — ja som sa preľakla. Kl'akla som na kolená a Boha prosila, aby mi neskrátil života. Ja mám krdeľ detí. Kdeže by sa podely bezo mňa? Nuž nato som ja na svete, tieto deti riadiť.“

„No, máš pekné deti. Tak si len choď a nakop tej švábočky. Ty by si zaslúžila duplovanú úrodu.“

A pobral sa chodníkom ďalej.

Žena postala a myslí si: „Aký je nesvoj akýsi tento Ondráš. Ešte sa mu stane niečo.“

„Nuž tak, húta Sýkora. „Tá vie, prečo je tu. Tá má deti...“

„Veď i ja mám!“

„Ľaľa, ako som zabudol na ne!“ smeje sa srdito.

Čo mi je z nich? Riadiť ich už netreba. Pustily sa na vlastné krídla. Ako chytro sa to stalo! Ani neviem, kedy vyrástly, ako...“

A blysla mu hlavou divná rozpomienka. Starší syn sa narodil. Žena zostala v dome, bola práve oračka, nemala čo robiť na poli. Tak okolo domu sa tmolila. A večer, keď vypriahol voly a vošiel do pitvora, začul detský plač. Aký to bol divný pocit! Taká radosť akási. Ako by bol dostal poklad. I žena mu akosi k srdcu väčšmi prirástla. Ako sa blaznel, keď ho vzal prvý raz na ruky!

Ale ďalej nepamätá nič zvláštneho. Nepamätá, že by bol fafrnka vysadil na kolená a nadhadzoval: hop, hop! Že by mu bol uplietol bič, že by ho bol učil slabikovať v zamastenom šlabikári. Mal iných starostí!

„A čo mám z nich? Azda potechu?“

Vyhнал ich z domu, sú nepodarenci. Nechceli sa podrobiť; nechceli vážiť, uctiť jeho cieľ, ktorému venoval život. Ešte sa spierali, robili napriek, spriahli sa s jeho nepriateľmi.

„A dieťa má slúchať otca i mater.“

„Čo si chcel z nich vychovať?“ pýta sa ho hlas neúprosný. „Takých ako ty. Aby slúžili mamone a nevedeli na konci života, načo sú na svete. Žičíš im taký život? A nadovšetko: žičíš im takú noc ako dnešná?“

Prisvedčiť nemá odvahy. Predvčerom bol by prisvedčil — ale po dnešnej noci...

„Ako si sa ukrivdil! Zabudnúť, že máš deti — neužiť radosti z nich! Nečuť ich prvé ľal'otanie, nepomáhať pri prvom kroku, nebaviť sa s nimi, nešalieť s nimi! Nevidieť, ako zázračne sa ten rozumček rozvíja... Kol'ko si ty prepásol!“

„Už je darmo — stalo sa.“

To jediné mu už zbýva na potechu i ospravedlnenie. Žiaľ mu za tými časmi: žiaľ, že sa nevrátia. „Keby sa to vrátilo — keby!“ vzdychá, a predstavuje si, ako by to bolo. Vychovával by ich už, nedal im rásť ako stromom v pralese.

A ešte sa sťažoval, že sa neudali naň, že nerozumeli jeho snahám. „Ako?“ diví sa teraz. „Ako mohli, keď som ich nevedol k ničomu, nepoučil, nepovzbudil... Azda sami od seba? A za to som ich vyhnal z domu: za to, čo som sám zameškal...“

Tušil on síce, že to bolo božie riadenie. To nedopustilo mu uviesť deti na cestu, na ktorú on zablúdil. To im dalo výchovu, akej by im otec nebol dal. A je to riadenie dobré. Čo by mal teraz zo synov, keby boli lakomí, keby hľadeli iba na groš? Odhodili by sa ho, keby z neho nekynul osov. Kdežto takto predsa azda, predsa...

Áno, robil deťom osov, že ich zanedbal. Ale čo by bol mohol z nich vychovať, keby ich bol viedol sám po pravej ceste! Aké schopnosti mohli v nich zakrpať, keď nemal ich kto rozvíjať...

No starý Sýkora mal by poľahčenie, keby zvedel, že nie iba on bol taký. Čo on zameškal, zameškáva tisíc a tisíc otcov. Lenže uňho to malo výsledok žičlivý, a u týchto opačne. Sýkorových synov vychovala dedina; vnukla im svoje staré názory o živote, Bohu a prírode: primitívne, ale sedliakovi dosť zodpovedajúce. Tisíc iných synov vychováva široký, cudzí svet; vnukáva im názory celkom prevrátené i nebezpečné. A otcovia to nechápu, neuznajú — dobrovoľne prenášajú svoju povinnosť i právo na púhu náhodu, žičlivú alebo nežičlivú. Zháčia sa až vtedy, keď sa ukáže, že syn nemá ničoho spoločného s otcom, že nasiakol celkom odchodnými zásadami.

„Kde sa to v ňom vzalo — veď ja som nebol taký! rozmýšľa otec. „Kde sa to priučil? A dodáva s rozhorčením: „Nezdarený syn, prašivá ovca!“ Tým vec pokladá za vybavenú, ba pokladá sa za akéhosi mučeníka. Ako by sa svetu vystatoval: „Pozrite, ja som statočný, ale syna mám lumpa. Vidíte, ja som nie vina...“ A svet ochotne prisvedčí:

„Pomery — pomery! Pravdu má — pomery sú také!“

Veru pomery, strašné pomery! Ale tie nie sú tam, kde sa hľadajú. Tie „pomery“ sú v rodine...

„Čo v rodine?“ kričí tamten otec. „Moja rodina je príkladná. Od rána do večera sa trápim, abych ju živil čestne. Dá Boh, po smrti nebude ma rodina zle spomínať: zabezpečil som jej hmotný blahobyť...“

A práve v tom názore je chyba. Honba za majetkom pripravuje otcov o Čas, ktorý by mali venovať deťom. To je úkaz veľmi smutný. Urobia synov dedičmi domov, panstiev, kapitálov: a zabudli ich spraviť dedičmi ideí, presvedčenia, ktoré prechovávali.

„Eh, čo — chlapec to vcicia do seba s mliekom materinským,“ tak hája svoju nedbalosť. „Dobro pochádza z neba — samo od seba sa šíri, samo si nájde i zastancov. Ono samo si podmaní srdce našich detí...“

Čo zanedbal otec, to už nahradí mamička. Neborká si myslí, že jej synátor je: múdrosť, krása, dobrota v jednej osobe. Dieťa otvorí iba ústa, už mamička omdlieva: aká to hlboká múdrosť! Tak mamičky nevychováajú z nás ľudí, ale polobohov. Samá geniálnosť v detskej izbe! A v živote?

Teda nie vždy filipiku mladým. I starí zaslúžia — i starí...

„Keby boli ešte raz malí, keby!“ vzdychá Sýkora.

„Oj, v deťoch je potecha vždy,“ šepce mu kýsi hlas, „i v odrastených.“ Aká radosť, keď syn urobí prvý krok samostatný! A keď šťastlive! Šťasta keď vtáča púšťa prvý raz svoje mladé na krídla. A keď je už mužom celým, stará sa o ženu a deti! Aká radosť: brať jeho deti na kolená, zažívať s nimi tie isté rozkoše, čo s ich rodičmi! Čo nad to krajšieho?“

Oj, už by ich opatroval, vychovával, keby to teraz prišlo. Ale prepásol. Čo teraz?

„A ten, čo leží na smrteľnej posteli, čo tak túži za tebou? Ako sa včera tešil, kým nezvedel, žeš neprišiel kvôli nemu. Čo nejdeš k nemu, keď túži za srdcom rodičovským?“

„Keby azda šiel k nemu,“ prisvieďča si sám. I hreje ho čosi vo vychladnutom srdci. Skoro tak mu je, ako vtedy, keď sa vrátil z oračky a našiel syna narodeného... Srdce túži napiť sa ešte raz tej potechy. Volá, plače, núti; výhovorky netrpí. A on ho slúcha, kráča k domu richtárovmu.

Ale naraz zastal — nohy nechcú ďalej. „Čo som to urobil?“ bedáka a chytá sa za hlavu. „Ja ta nemôžem ísť. Zas si bude myslieť, že kvôli peniazom. Čo sa na- odkazovali — a ja ... A včera čo som vykonal! Či mi ešte uverí?“

A to ho mrzí a bolí práve tak ako strata pokladu. Ba väčšmi ho trápi. Lebo teraz ostatná nádej, ostatné steblo sa mu vymykáva z ruky.

„Čo som ta šiel včera? A čo som nešiel zaraz, keď ochorel? Dnes by sedel pri ňom, netúlal by sa takto...“

„Chod' k nemu, chod' — ešte ťa čaká. Možno, viac ho už neuvidíš.“

„Bože, ak mi umrel! Ak ho nenájdem živého! Čo ja budem robiť?“

Zachvátil ho väčší strach ako vtedy, keď sa zľakol ohňa. Beží k richtárovi, presvedčiť sa, či syn žije, ukázať mu srdce otcovské. Na nikoho sa neobzerá, ide rovno do izby.

Syn leží, pri ňom sedí richtárka.

„Jurko, a žiješ ešte?“ pýta sa ho strachom, kloniac sa nad neho.

Richtárka sa díva z kuchynských dverí. Diví sa, Sýkora je celý inakší. „Ten človek sa premenil! Ba či je pri rozume ešte?“

Syn sa díva do tej tvári citom obmäkčenej. Nepoznáva ho. Taký žil iba v jeho túžbach od tých čias, čo začal chodiť do richtárov. Taký žil v obrazoch, ktoré mu choroba predvádzala. V skutočnosti ho takého nikdy nevidel.

„A ste to vy?“ pýta sa hlasom stiesneným.

„Ja. Prišiel som ťa pozrieť. Ako ti je, či ti je lepšie...“

„Podajte mi ruku. I sníva sa mi niekedy takto — a ja vše neviem, čo je pravda a čo sen.“ Vzal jeho ruku do svojej a drží ju. Tvár sa mu vyjasnila. „To sa našly tie peniaze?“

„Tie sa už nenájdu!“

„Nebanujte. Ono ste sa natrápili — ale nebanujte. I peniaze budú!“

„Ja nebanujem — ale to, čo som včera urobil! Keby sa richtár nehneval!“

„Tak ste vy prišli ku mne! Veď som ja povedal, že prídete. Už mi je akosi lepšie — teraz už vyzdraviem.“

„A čo, keby sme my spolu?“ prihovára sa synovi. „Už peňazí nemám, ale chcel by s vami, deťmi... Ty si už tu, pri richtárovi — nuž dobre; ja už len Jana. Nech gazduje na otcovskom, keď je starší. Má vraj peniaze, nech si postaví dom. Ja si vyriadiť komoru. Tak som si rozvážil...“

Jurko sa díva na otca, pýta sa svojho rozumu, kde sa toto vzalo, takáto premena, také požehnanie. Chcel by mu vyčítať z tvári, koľko boja i múk stoja ho takéto slová. I bojí sa, že to iba sen alebo klam.

Richtárka vyšla do dvora k mužovi, za ňou i Evka.

„Choď pozrieť do izby, ten starý zas je tam. Akýsi je divný. Niečo mu nahudie, zas budeme mať s ním kríž ako včera večer. Plakal celú noc. Ešte ho do hrobu donesie. Ja by šla, ale ja by videla radšej toho s rožkami ako jeho ...“

„No, ak ja ta pôjdem — bohuprisám, neviem... Aby nie ten chorý, včera by sa bolo zle porobilo. A už sa mi žič zdvíha ...“

„Prosím vás, nerobte!“ prosí ho Evka, vešajúca sa mu na plece.

Hľadá na ňu; pamätá, čo preň trpela, ako sa pre- hrešil. „Toto mi 'bude pokuta, myslí si a ide do izby. Kráča odhodlane, i v tvári taká odhodlanosť. Eva sa bojí, že sa tam niečo stane; kráča za ním do izby. Richtárka sa postavila do kuchynských dverí,

Sýkora zbledol, keď zazrel richtára. Nadišla ho nová myšlienka. „Už som i ja chudobný: Či ozaj teraz on pristane? Ak šiel iba za grošom! Ak ma vyženie i so synom!

Trasie sa od strachu. Veď on nevie, že v inom človeku zazvučí kedy- tedy i struna jemnejšia. On u každého hľadá to, čo bolo jeho hriechom.

A väčší strach cíti pre včerajšok. Musí ho odprosiť. Ako ťažko stúpiť na tú cestu!

„Švagre,“ vstal ťažko pred richtárom a gamby sa mu trasú. „Ja som vám mnoho zlého ... Od začiatku, i včera...

Richtár pozerá udivený naňho a zas na Jurka. Jurko mu prisviedča hlavou.

„I mrzí ma,“ pokračuje starý, „i hanba mi je. A vaša žena tiež — keď som ju tak zaľal...“ Richtár mu podáva ruku.

„Keď je tak, nuž ja zas poviem: ako by sa nebolo stalo. Nech nám Pán Boh pomáha!“

„A budeme rodina?“ pýta sa Sýkora pokorne.

„Ako Pán Boh dá — a títo tu“ — ukázal na Jurka a Evku — „ako si tí zariadia.“

A u richtára je už pokoj i zovňajší, ale nadovšetko ten, ktorý nikto neodníme.